

MANUSKRIFT

AHVALI BOSNA

OD MUHAMEDA EMINA ISEVIĆA (POČ. XIX V.)

UVOD, PREVOD S TURSKEG I NAPOMENE

AHMED S. ALIČIĆ:

Uvod

Teške unutrašnje krize Osmanskog Carstva, krajem XIX vijeka, izazvane, između ostalog, međunarodnim položajem Carstva, suprotnostima vlastitog sistema, razvojem oslobodilačkih pokreta širom Carstva — nisu poštedjele ni Bosnu. Kao najisturenija pokrajina u Evropi i prema Evropi, koja je trebalo da brani interese Carstva u tom području Bosna je bila zaokupljena vlastitom teškom situacijom. S jedne strane morala je da brani svoj vjekovima održavan integritet, s druge strane stalno je ratovala ili protiv reakcionarnih snaga u beogradskom pašaluku — dahija i janjičara, protiv srpskih ustanika koji su izravno prijetili bosanskoj teritoriji ili, pak, Crnogoraca i pograničnih kršćanskih plemena koje je podsticala Crna Gora. Morala je, takođe, da stalno bdije na sjevernim i zapadnim granicama Bosne iz bojazni od upada Austrije ili Francuske. Iako u Bosni još nije bilo organiziranih ustanaka u ma kojem njenom narodu, ranije navedenu situaciju bilo je moguće prevazilaziti samo zahvaljujući snažnom patriotizmu bosanskog naroda i njegovoj svijesti o potrebi zaštite svoje otadžbine. Postepeno će ipak doći do konfrontacije Bosne s Portom. Manifestovaće se u smjeni društvenih struktura koje su prešudno uticale na politiku Bosne koja je na određeni način bila neovisna od politike Porte. Međutim, jedan dio feudalnog sloja uz podršku Porte isprečava se kao bedem sprečavajući da se napredne ideje u Bosni brže razvijaju i šire. Na taj način usporavaju oružane sukobe Porte i Bosne. Konfrontacija Bošnjaka s Portom koja je evidentna u ranijim vremenima, zbog stava feudalnih slojeva koji se povlače čim se pojavi neko napredno strujanje, nije donijela vidljivih rezultata. Njen značaj je u tome što je ubrzala stvaranje novih društvenih struktura koje će preuzeti uticaj u politici Bosne. Te nove strukture predstavljaju spoj jednog dijela feudalne klase, uglavnom ka-

petana, zatim sitnih spahija, sitne uleme i najvitalnijeg dijela ondašnjeg društva u Bosni, gradskih slojeva, trgovaca i zanatlija, zaštićenog esnafom i janjičarskom organizacijom. U tom novonastajućem sloju definitivno sazrijevaju ideje o posebnosti Bosne i njezine autonomije. Razumljivo je da te ideje bivaju potiskivane kao anti-sultanske i anti-islamske. Njihovi nosioci su progonjeni i kažnjavani kao anarhisti i revolucionari koji uznemiravaju narod i siju nered u zemlji. Visoki činovnički aparat, uz podršku krupne uleme, nije bio u stanju da vidi koji su pravi uzroci teškog stanja u zemlji, a tako je bilo i u svim strukturama sve do sultana. Zbog toga su često poduzimane pogrešne mjere i jalove tzv. reformne akcije. Poznato je da je još od XVI vijeka uočavano da su administrativni aparat i krupne feudalne vladajuće strukture u rastakanju. Na to je i javno ukazivano, ali se nije našao način da se to zaustavi. Takvo stanje bilo je najviše izraženo krajem XVIII i početkom XIX vijeka. Carstvo je zahvatila anarhija. Nepravde i negativne pojave zvanično su osuđivane, ali su društvene strukture koje su provodile sistem, a bile glavni uzročnik negativnih pojava i nepravdi, ostajale netaknute. Njih su reformne akcije mimoilazile. Reformatorski zahvati sultana Selima III koji su težili, u prvom redu, formiranju nove vojske, a zatim popravljajući općeg stanja tako što bi bile afirmirane ranije vrijednosti, razumljivo je nisu donijeli nikakve rezultate. Istina, tim mjerama se ukazivalo na pravac reformnog djelovanja, ali ne i na način djelovanja. To se isto dešava i sa reformama Mahmuda II, koji je svim silama nastojao da povрати apsolutnu vlast sultana i da prenošenjem nekih evropskih institucija vlasti popravi cjelokupni upravni aparat. Ali, na žalost ni on ne ide putem potpune reforme društva. Opor reformama i Selima i Mahmuda javlja se upravo od strane upravnog aparata koji je bio krajnje birokratiziran i korumpiran. Uz taj aparat su uglavnom najistaknutiji predstavnici feudalne klase, kojima nije konveniralo podvrgavanje neograničenoj volji sultana. Reforme i jednog i drugog sultana imale su negativne oznake vraćanje na »dobra stara vremena«. To je, s druge strane, tačka koja pokazuje nezrelost sultana za obuhvatati reforme. To je krupnim vladajućim krugovima i nosiocima visokih funkcija omogućavalo da u začetku osujete svaku kritiku upravnog aparata kao atak na samog sultana.

Ako jedan proces započne, a uz to ima širu društvenu podlogu, teško se može zaustaviti represivnim mjerama. Takav je slučaj bio u Bosni početkom XIX vijeka. Ranije navedeno nastajanje novog društvenog sloja, koji po nekim elementima ima karakter građanske klase nije se mogao zaustaviti kažnjavanjem pojedinaca ili brojnijih grupa. Taj proces odvija se u konfrontaciji sa birokratskim aparatom i onim slojevima koji su ga podržavali u borbi za vlast i eksploataciju najširih slojeva privrednog stanovništva u selima i gradovima. Do koje mjere je to išlo i kakva je bila opća situacija u Bosni najvjernije nam je zabilježio Muhamed

Emin Isević u svom traktatu *PRILIKE U BOSNI*. Isevićev spis se razlikuje od sličnih spisa i predstavlja time što direktno navodi uzroke za teško stanje i ne nudi stare recepte za rješavanje problema. Osjeća se da je Isević svjestan da je potrebno iz temelja, makar i silom, popraviti cijelo društvo odstranjivanjem uzroka koji su doveli do teškog stanja prije svega. Osim toga, on je imenovao nosioce teškog stanja što nije bilo uobičajeno u ovakvim prilikama. Dakle, bio je smion i iskren u svom kazivanju, ne misleći na posljedice. Ujedno je pokazao da su naši ljudi u širokim krugovima dobro znali za uzroke teškog stanja i da su nastojali ili perom ili mačem da te uzroke odstrane.

Muhamed Emin Isević potiče iz ugledne sarajevske intelektualne porodice. Rođen je u Sarajevu negdje u drugoj polovini XVIII vijeka. Vjerovatno mu je otac Ismail efendija, koji je bio sarajevski mulla potkraj šeste decenije XVIII vijeka. Kao i ostali članovi ove porodice, i Muhamed se školovao i ušao u red kadija. Kao zreo čovjek krajem XVIII i početkom XIX vijeka Muhamed Emin je bio među uglednim prvacima Sarajeva. To je vrijeme kada počinju česte otvorene konfrontacije Bosanaca i Portu. U konfrontacijama osobito se ističe Muhamed Emin, koji je izuzetno dobro poznao prilike u Bosni i cijelom Carstvu. Kako je njegovo djelovanje smatrano štetnim po sultanovu vlast, odnosno vlast pokrajinskog namjesnika i lokalnih, njemu potčinjenih, organa, to je Muhamed Emin optuživan kod sultana, pa je na samom početku XIX vijeka bio osuđivan na progonstvo. Da li mu je oprosteno ili je ostao u progonstvu neko kraće vrijeme ne zna se. Zna se da je on ponovo u Bosni i opet u grupi koja je predstavljala opoziciju zvaničnim vlastima. Izgleda da je osobito smetao Ibrahim Hilmi-paši, bosanskom namjesniku u doba najžešćih sukoba sa srpskim ustanicima, kao i njegovim saradnicima, pa je ponovo optužen kod sultana i osuđen na ~~progonstvo na~~ ostrvo Lemnos u Grčkom arhipelagu. To se desilo 1809. godine. Koliko je ostao u progonstvu, ne zna se tačno, ali se zna da je bio na slobodi već 1812. godine. Dok je boravio u izgnanstvu napisao je književno-istorijski traktat o prilikama u Bosni, koji predstavlja izvanredno svjedočenje o teškom stanju u Bosni i kao takav značajan je izvor za proučavanje istorije Bosne početkom XIX vijeka. Navedeni traktat i nosi naslov *PRILIKE U BOSNI*. Svoj rad pisao je izravno sultanu s namjerom da pokaže kako on nije kriv i da ukaže na osnovne probleme koji prijete katastrofi u Bosni i Carstvu. Kako je ovaj traktat došao do sultana ne znamo, ali je postigao svoj cilj, jer je Muhamed Emin nakon što je oslobođen unaprijeđen u rang profesora od Jedrena i šejha bosanske ordije. To je očito bio dar sultana za otvoreno i iskreno kazivanje o jednoj pokrajini koja se nalazi na granici Carstva kao bedem prema Evropi. Muhamed Emin je umro 1816. godine u Sarajevu i sahranjen je na groblju na Alifakovcu, gdje je i živjela ova porodica. Nije

nam poznato djelovanje Muhameda Emina Isevića nakon povratka iz izgnanstva u Sarajevu. Moguće je da je službovao najveći dio vremena izvan Bosne, možda baš u Jedrenama kao profesor.

Traktat ili brošura koju je napisao Muhamed Emin Isević nalazi se u Univerzitetskoj biblioteci u Carigradu pod rednim brojem 6647. To je unikat i autograf. Mikrofilm se nalazi kod mene, a fotokopije u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Rad ima dimenzije 20,5 x 13,0 i sadrži 49 lista, odnosno 98 stranica sa po 11 redaka. Pismo je talik, a tekst je dosta čitko i vješto pisan. Stil djela je **dosta težak, ali u svakom slučaju** pokazuje da je pisac bio dobro obrazovan i da je dobro poznao osmanski jezik, a prema sadržini i ostale islamske znanosti. Nije mu manjkalo ni znanje iz politike i prava, jer u svom izlaganju povezuje uzročnom vezom društvo-pravo-politika. Pravo je čudo da se osmjelio uputiti brošuru sultanu, jer nije poštedio nikoga, pisao je protiv svakoga za koga je smatrao i znao da utiče na loše stanje u Bosni, posebno na teško stanje sirotinje muslimanske i kršćanske. O nekim ljudima je govorio sa toliko gorčine da se dobija dojam da u tome pretjeruje. S druge strane, njegovo kazivanje je toliko ubjedljivo da to čovjek osjeća kao suštu istinu. Posebno se okomio na namjesnika Bosne Ibrahim Hilmi-pašu, koji je krajnje nemaran u svom poslu, a povrh toga sklon mitu. To je onaj Ibrahim-paša, kojeg je Ivo Andrić opisao u svojoj »Travničkoj hronici«, dajući mu često pozitivne osobine i ističući ga iznad ondašnje bosanske sredine! Isević ga je predstavio kao običnog indolentnog Anadolca, koji samo sjedi, puši i igra dame, a za sve drugo ne mari. Posebno je uočljiva njegova nesposobnost da vodi politiku u Bosni i da rukovodi vojnim snagama zbog čega su srpski ustanici imali najviše uspjeha baš u njegovo vrijeme. Na dušu mu stavlja to što uopće ne mari za narod i narodne pritužbe na razne nepravde. Zbog njegova šurovanja sa kadijama i muftijama, u njegovo vrijeme, pa i uopće, pravda je izgubila smisao, a bez pravde nema napretka zemlje. Značaj ovom radu daje činjenica da je pisac kritikovao redom sve ondašnje strukture vlasti, pokrajinske i lokalne i više feudalne i vojne krugove. U tom radu kao i drugim savremenim arhivskim materijalima, gotovo na istovetan način se ukazuje na glavne uzročnike nereda i propadanja države. Na drugoj strani, prema piscu je jedino ispravna raja-muslimanska i kršćanska, ali je u kandžama raznih razvratnika i gramzljivaca prisiljena da se buni i bježi iz Bosne na sve strane.

Ne ulazeći u to što je, možda, djelomično zbog ogorčenja na svoj status izgnanika unio nešto i subjektivnog u svoja kazivanja, ovaj rad sigurno predstavlja prvorazredan izvor za proučavanje ondašnjeg stanja u Bosni. Događaji koji su slijedili kasnije potvrdili su Isevićevo kazivanje. U Bosni su nakon ovih vremena zavladao i još teži neredi koji su svoje razrješenje trebalo da nađu u pokretu Huscin-kapetana Gradaševića, ali do toga je došlo tek

okupacijom Bosne od strane druge velesile Austrije, koja manje više nije donijela ništa dobrog potčinjenim slojevima. Bosna je tada izgubila, ili se nastojalo da izgubi, svoj vjekovni identitet, karakterističan po tome što je uvijek bila na neki način sama za se i gotovo stalno u nekoj vrsti autonomije.

(Prevod:)

PRILIKE U BOSNI

1-a

U ime Allaha milostivog i samilosnog!

Tebe, Allaha, hvalimo, koji je uzeo obavezu od onih kojima je data knjiga, da će je pouzdano ljudima objašnjavati i da iz nje ništa neće kriti!

Blagoslov i spas njegovom poslaniku Muhamedu, koga je uzvišeni Allah poslao da opominje narod, čiji su preci bili opominjani, pa su to zanemarili! Blagoslov i spas njegovoj porodici i njegovim drugovima koji pozivahu na dobro, koji naređivahu dobro, a zabranjivahu zlo kako su i podučavani!

1-b Neka Istiniti, slavan je i uzvišen, učini da veličanstveni, slavni, plemeniti i milostivi car, zaštitnik svijeta i car careva, božija sjenka na zemlji, njegova ekselencija, naš gospodar, na svom prijestolu, do Sudnjega Δ dana, bude pobjednik i obradovan, i neka učini da on u svemu uspije i bude ojačan — uslišaj Bože s čašću — »Allah je samo jedan, a Muhamed je Allahov poslanik«. ¹

2-a A sada će biti objašnjeni uzroci nereda na svijetu i ono što uzrokuje pobune kod roda Adamovog, a govoriće se i napisati također o putu reda i poretka. Između ostalog, ukratko će biti govora o sirotinji i nemoćnim, o kršćanskoj i muslimanskoj raji, posebno o tajnim žalbama dobrih i pobožnih robova koji slijede ispravni put Muhamedov i islamske zajednice, protiv nevaljalih naslinika, te o stanju prvaka zemalja; kadija, naiba, muderisa, muftija, paša, (valija), miriliva (sandžakbegova), mutevelija vakufa, u-birača džizje-kepatana, posada tvrđava, spahija, begova, janjičarskih aga i neredima koje oni čine i to prema stvarnom stanju (istinito). ² Δ

Uzvišeni reče: »Kad im se kaže: ne remetite red na zemlji«, odgovaraju: »Mi samo red uspostavljamo!« Zar?! A, uistinu, nered siju ali ne opažaju«. ³

1. Pristup u islam; islamski kredo.

2. Prema navedenim strukturama podijelio je svoj rad i o svakoj od tih struktura donio podatke, kojima se gotovo mora vjerovati jer govori kao očevidac.

3. Besim Korkut (preveo), Kur'an. Orijentalni institut u Sarajevu, posebna izdanja VII, Sarajevo, 1977. Sura II, ajet 11. Svi daljnji kur'anski citati navedeni su prema prevodu B. Korkuta.

Poglavlje I

O KADIJAMA I NAIBIMA

Oni su općenito nepravedne neznalice. Jedan od hiljadu njih nije dostojan te službe i nije sposoban. Neki je mitom, neki zagovorom, neki službom na dvoru, upisan u knjigu kadija. Većina ih nema pojma šta je zakon, šta je divan, šta su porezi, šta je ispit. Svaki od njih govori: »Da ja postanem uticajan u svom kraju«, pa onda novcem svoj položaj uzdižu. U težnji da u narodu steknu prednost i prvenstvo ispred sebi sličnih i ravnih, oni su za deset-petnaest godina poremetili stogodišnji sistem u redu kadija. Us-pjevši u tome da im se položaj kadije donese na noge, ispod ru-ke,^Δ neki su postali prvaci zemlje (ešrafi), a neki su napredovali u svom redu, iako nikada nisu otišli na carski divan. Dugo vreme-na su među prvim kadijama, međutim, nikada nisu vidjeli Istan-bul. Oni se, čak, ponose svojim neznanjem, i govore: »Mi smo za ovu službu dosada platili, neki stotinu, a neki dvjesta kesa akči.«⁴

Eto, takvi koji uzimaju i daju mito prvaci su u zemljama. Ima četrdeset godina kako vjerska ulema koja je školovana i ko-ja je školovala druge, i dobri ljudi, pravi vjernici na njihovim vi-ječima ne smiju usta otvoriti. Oni su nadvladali, a oni koji slijede istinu su nadvladani. Svaki od njih je otvorio vrata korupcije i odao se raskoši, gizdanju, titulama i zavisti. Nema nikoga da tra-ži izlaza za pobune raje i propadanje zemlje. Božiji poslanik reče: »Allah je prokleo onoga ko daje mito i koji ga uzima.«⁵ Δ A Allah reče: »Zato što su zavjet svoj prekršili, mi smo ih prokleli i srca njihova okrutnim učinili.«⁶ ili »Njih je Allah prokleo, a onome ko-ga je Allah prokleo, nećeš naći nikoga ko bi mu pomogao.«⁷ Neka se u smislu tih božijih riječi ova grupa prokletnika božijih toliko i nada u svojim poslovima, pomoći i pobjedi. Sve zemlje Rumeli-je, Anadolije i Arabistana zapale su u nered zbog nesposobnih, ali Bosna više od svih. Kako je to moja zemlja, da bi se u njoj opi-salo pravo stanje, ukratko će se dati nužna objašnjenja o njoj.

4. Naročito se okomio na kadijski red, jer je u praksi najviše dolazilo do izražaja srozavanje morala prilikom postavljenja kadija. Stara praksa je bila da se kadije upisuju u posebne kadijske spiskove i po redu su postavljeni, s tim što je svaki od njih morao da provodi određeno vrijeme u tzv. pripravništvu (mulazemetu) i da u određeno vri-jeme podnosi habilitacione radove iz svoje struke, čime su se stalno u-savršavali. Prema onome što Isević piše, sada većina kadija nije ni vid-

jela Istanbul, a o doškolovavanju ne-ma ni spomena. Naprotiv, služba se dobiva mitom i ne samo služba ne-go i diploma.

5. Ovdje je autor upotrijebio ne-koliko hadisa, Muhamedovih izreka ili njegovo postupanje u praksi, što se danas zvanično naziva islamska tradicija, koja je jedan od četiri gla-vna izvora islamskog učenja.

6. Sura V, ajet 13.

7. Sura IV, ajet 52.

- 3-b Ejalet Bosna je zemlja od četrdeset osam kaza. U njoj ima preko pet stotina kadija, najba i muderisa mještana.⁸ Svaki od njih želi položaj i nijabet, kadijsku službu, tako da za jedan nijabet licitira njih petnaest do dvadeset. Δ Ko od njih istjera najvišu cijenu, njemu se daje u zakup šerijat. Pošteni, sposobni, učeni, dobri vjernici i pobožni i oni koji se čuvaju božjih zabrana (harama) se ne cijene. U smislu one izreke, o kako je ispravno rečena, »Neznalica ti je neprijatelj, makar ti bio i rođeni brat«, oni iskazuju svoje neprijateljstvo prema svima onima koji su sposobni i časni. Nema sumnje, srca poštene vjerske uleme su ranjena i ogorčena. Pošto je učena ulema koja je od osvojenja pripadala ovom redu, lišena te službe i nalazi se u beznadežnom stanju, ona napušta svoj red, ostavlja se toga posla i više se ne miješa s narodom, pa su navedeni potpuno nadvladali božije robove i sve su islamske zemlje doveli do nereda. Oni su potpuno napustili provođenje odredaba božijeg zakona i, bože sačuvaj, i ponovo bože sačuvaj, kao
- 4-a da to nije ni potrebno. Zbog toga se na cijelom svijetu Δ pojavljuju zabludjele sekte i heretički pravci. Zbog njihovog heretičkog vjerovanja pristaše pravog puta Muhamedovog i islamske zajednice su sakriveni i pokriveni. A Allah je rekao: »Allah vam naređuje da odgovorne službe onima koji su ih dostojni povjeravate. . . «⁹ Zbog toga što oni ne izvršavaju ovu naredbu Istinitog, cijeli islamski svijet će zadesiti velika propast.

Božiji poslanik je rekao: »Ko oponaša nekog čovjeka u djelovanju, a u svom stadu (zajednici) ima neko ko je preči od njega da se oponaša, taj je izdao Allaha i njegova poslanika i zajednicu muslimana«. Na osnovu toga časnog hadisa većina naučjenika su izdajnici. U pravnim knjigama, je za one koji su dužni da budu ispravni i da donose pravne odluke (fetve) rečeno: »Kada počne da sudi uzimajući mito, ne može biti kadija niti se može provoditi bilo kakva njegova odluka«. Prema tome, jasno je kao sunce odakle dolazi nered na svijetu.

Kur'anske riječi glase: » . . . A nevaljalima neće niko moći pomoći! «¹⁰ kao i » . . . Zar bi iko drugi do narod nevjernički nastradao. «¹¹

- 4-b Za vrlo kratko vrijeme nijabet od trideset groša popeo se na trista groša, a nijabet od trista groša popeo se na hiljadu i trista groša.

Samo u ejaletu Bosni godišnje se daje za nijabet više stotina kesa novca. Naravno, taj novac se uzme od sirotinje i nemoćnih, htio ne htio, silom i nasiljem. Kapučehaje daju na telala Muhamedov šerijat. Isto tako oni koji su stvarni nosioci vlasti posredstvom svojih potčinjenih i neznalica nijabet koji je uzeo za pedeset groša prodaju za više od stotinu ili stotinu i pedeset groša i na

8. Prema pravilima kadijskog reda, mještananin nije mogao biti kadija ili najb u svom mjestu. Bilo je izuzetaka. Sada je to opća praksa.

9. Sura IV, ajet 58.

10. Sura II, ajet 270.

11. Sura VI, ajet 47.

- taj način se bogate. Džabić Ali efendija, koji se nalazi u Hafiz-pašinoj medresi na Sultau Ahmedu i Mehmed-beg koji se nalazi u Šekerdzihanu,¹² koji je pripadao spahijama, pa je napustio dužnost odlaska na carsku vojnu, inače, osobe koje bi morale, u stvari, biti kažnjene, Δ ima 17 godina kako u Istanbulu kao vojvode zakupljuju nijabete (kadijske službe) četrdeset osam kaza, pa ih onda daju i šalju kadijama u Bosni. Tako trguju provođenjem božijeg zakona. Položaji se prodaju iz ruke u ruku i zadrže se tek u četvrtoj ili petoj ruci. Navedeni kapučehaje, imaju oslonac u nekome na visokim položajima, pa, oslanjajući se na te otpadnike, usuđuju se da čine takav nered. Osim toga, njihovim posredstvom potajno, čitavom puku nesposobnih osoba sami daju položaje, povećavaju njihove rangove, a za to uzimaju novac i bez imalo straha prodaju časni šerijat kao na bitpazaru i »*ko da više taj je kupio*«. Nered i nasilje u navedenom ejaletu Δ nisu prouzrokovali nikakvi navodni neprijatelji, nego neprijatelji vjere najčešće. Što se tiče takvih, oni uporno uzimajući novac stalno čine štetu zemlji.

- U vrijeme koje je navedeno promijenilo se nekoliko hiljada naiba i trgovalo se. U cijelom Osmanskom Carstvu ni jedan od hiljadu stvarnih nosilaca kadijskog položaja nije na svojoj pravoj dužnosti. Sve su to njihovi naibi. Ako oni na vrijeme ne izvuku njihovu mjesečnu platu, odmah takvog naiba smjenjuju, na njegovo mjesto postavljaju gorega koji mora njihovu platu izvući na svaki način, milom ili silom. Budući da je tako, znači u svakom slučaju sirotinji i nemoćnim suđeno je nasilje, prestupi, nepravda, prevara i mučenje. Raja i drugi božiji robovi koje je Allah kao emanet dao na čuvanje mnogo su opterećeni. Većina naiba na šerijatskom sudu dok Δ se vodi rasprava, vode trgovinu, oko šerijatske odluke, govoreći: »*Ja sam za ovaj nijabet platio toliko i toliko, ne može niže od toga, ja sam pod plaćom*« pa tako kao džambazi prodaju odluke božijeg suda. Pisari i muhziri sudova su njihovi posrednici, a gori su od drumskih razbojnika. Ako siromašak ili bijednik kaže bilo šta protiv nekog sudije, odmah ti sa hiljadu laži, objeđivanja, podvala i izmišljotina ilamom ili tajnim pismom obavještavaju najveće razbojnike vezire da je to lice nevaljalo, a za sebe pišu kako su zahvalni sudije i tada takvog nemoćnika teško kažnjavaju. Oni koji sa stotinu pohvala pišu Porti da takav naib nije silnik, nego da se trudi da vješto vodi posao koji mu je povjeren kod njih je cijenjen. Δ Ukoliko je neki naib pobožan i stalno postupa po šerijatu, i ako stalno štiti sirotinju kod vezira, nije cijenjen, oni ih mrze i njihovi su neprijatelji. U svakom slučaju, raznim varkama i spletkama, suprotno onome što se o njima piše, protjeruju ga i kažnjavaju. S obzirom na to, nestalo je naiba koji se pridržavaju šerijata. Ako koji i postoji, napustio je i ostavio službu i u siromaštvu i bijedi povukao se strpljiv i za-

12. O navedenoj dvojici ne zna se ništa više nego što je ovaj pisac o njima rekao.

dovoljan. U prisustvu naiba i kadija koji su sada na službi nije moguće provoditi šerijat i ostvarivati pravo, jer ni jedan od njih hiljadu ne otvara knjigu, a ako je i otvara, ne zna da čita, ako zna da čita, ne zna postupak, a poznata je izreka (pravilo) »*Ono što se oslanja na neispravno, neispravno je*«. ¹³ Na čiju stranu pretegnu 7-a terazije mita, oni onome i presude i daju rješenja. Δ Kod njih je imovina siročadi poput ratnog plijena. Oni se ne pokoravaju naredbi uzvišenoga i ne klone se njegove zabrane: »*Ne jedite imovinu jedah drugoga na nepošten način i ne parničite se zbog nje pred sudijama da biste na grešan način i svjesno dio tuđe imovine pojeli*«. ¹⁴ U svojoj nemarnosti i neznanju oni ništa ne razumiju. Kako onda da raja i muslimanska sirotinja koja je u vlasti ovakve vrste kadija, u bezizlaznoj situaciji i bespomoćna, ne napušta svoje ognjište i ne bježi u neprijateljsku zemlju? Otkako je Ibrahim-paša ¹⁵ došao, na srpsku, nevjerničku stranu iz Bosne je za godinu i po što muških što ženskih, raje sirotinje, prebjeglo više od 100.000 i tamo se nastanilo. Poznato je, dakle, ko izdaje vjeru i 7-b državu i ko pomaže prokletog neprijatelja i ojačava ga. Δ Vjerska ulema i pravi vjernici koji naređuju da se čini dobro, a odvrćaju od zla, kod nasilnika su budale i oni su ti koji podstiču na nered i smutnju i koji čine štetu božijim robovima, zato oni njih napadaju i suprotno naredbi, svakako, kažnjavaju. Objašnjavati istinu Kur'ana i hadisa i objašnjavati odredbe Kur'na sada se kod razbojnika uzima kao veliko zlo i veliki grijeh. Iako na svijetu nema ništa svetije i cjenjenije od Muhamedovog šerijata i onog što na njemu postoji, u naše vrijeme kod vezira nema ništa kao to što se manje cijeni i ponižava. Kadijske knjige napunili su egipatski felasi, anadolski Turci, arnautski čobani, janjinski Grci, bosanski poturi, rumelijski čataci (razbojnici) pratnje visokih službenika i

13. Kadije su sudili na osnovu šerijatsko-pravnih knjiga i državnih zakona. Te knjige su kodificirani zbornici islamskog prava, prihvaćeni od jednog od četiri šerijatska pravca ili su zbornici fetvi (decizija) istaknutih pravnika donesenih na osnovu islamskih izvora. Državni zakoni predstavljali su pozitivne zakonske propise osmanske države usklađene sa šerijatom. Ovdje se vidi da Isević smatra manom, što je vjerovatno ustaljena praksa, da neko bude kadija ili muftija, posebno ovo drugo, a da nema znanja da se služi šerijatsko-pravnim knjigama na arapskom jeziku.

14. Sura II, ajet 188.

15. Ibrahim Hilmi-paša, bosanski namjesnik od 1809 — 1813. godine. Ranije je bio na dužnosti velikog vezira. U Bosni se nije proslavio. Nije

ostvario kontakt sa narodom. Nije uspio da se suprotstavi srpskim ustanicima, jer je bio indolentan i nemanan. Bio je okorjeli kockar koji se pretežno družio s evropskim konzulima u Travniku. Tipičan predstavnik istočnjačke indolencije. Zato je neobično što je u Andrićevoj Travničkoj hronici prikazan kao nešto svjetlija tačka među Muslimanima. Vjerovatno je tome razlog što se valja drvljem i kamenjem obarao na bosanske Muslimane. U općoj tami duha u Bosni on se donekle isticao. Očito iskrivljena slika jednog namjesnika na osnovu podataka evropskih konzula. I ako mu pridodamo ono što Isević o njemu kaže da je bio podmitljiv čovjek koji nije mario za pravdom i podanicima, mislimo da je upravo u toj »bosanskoj tami« bio najmračnija sila Andrićevo junak »Travničke hronike«.

8-a velikaša, sluge paša, kafanski laskavci Δ i stambolski esnafi. Samo u rumelijskom popisu ima više od 10.000 kadija. Isto tako u popisima anadolskim i egipatskim ima ih bezbroj, na hiljade, tako da na jedno kadijsko mjesto dolazi po više stotina kadija. Pazar ne propadne svijet i ne čini nered rod Adamov. Božiji poslanik je rekao: »Ako je pokvarena ulema, pokvaren je cijeli svijet«. Isto tako je rekao: »Kad se dvije grupe mojih pristaša iskvare, iskvareće se sav narod, i to ulema i zapovjednici. Ako su kako treba dvije grupe mojih sljedbenika, biće sav narod, i to ulema i zapovjednici«. Δ

U Kur'anu stoji: »Pa šta je tim ljudima?! — oni kao da ne razumiju ono što im se govori«. ¹⁶

8-b Ukratko, glava cijelog nereda je loša ulema. Δ

Ima mnogo vremena kako su čudom božijim vjerska ulema i učenjaci u svim zemljama nadvladani i poraženi, ne cijene se i čini im se nasilje. Izdajnici koji su se udaljili od šerijata, sadašnji prvaci među ulemom i prvaci u Sarajevu, mitom su došli do položaja. Hajrić Mehmed Seid efendija, koji je u Bosni i mojoj zemlji poznat kao čovjek na koga se najviše tuže i koji je najpohlepniji, koji je napustio pravi put i koji druge na loš put navodi, ima četrdeset godina kako vodi trgovinu bosanskim kadilucima. Svoje nijabete sam donosi iz Istanbula i prodaje ih nezakonito po nekoliko puta skuplje. Takvom pljačkom stekao je ogroman imetak. Godišnje stekne tako po 15.000 groša, a ima i razne mul-

9-a kove i placeve. Δ Svojim sinovima od deset-petnaest godina, koji su još u dječijem dobu, i koji tek uče slova, on je obezbijedio pet-šest raznih visokih službi, iako nijedan još nije ni vidio Istanbula. Isto tako, golobradim Arnautima, koji su u njegovoj pratnji obezbijedio je visoke položaje, pa se bogate. Sadašnji kapu-čehaja u Istanbulu, spomenuti Džabić Ali efendija, svako naibsko mjesto, koje mu zapadne, šalje ga njemu i prodaje, a ovaj ga daje onome ko više plati. Na taj način bosanske kaze su došle do rasula i zapale u veliki nered. Što je došlo do takvog nereda, oni su isključivi krivci. Spomenuć se i objasniti — akobogda — još nekoliko osoba. Navedeni Hajrić je zbog toga osuđivan na izgnanstvo, jedanput za vrijeme pokojnog Selim-paše, jedanput za vrijeme Husameddin-paše i dva puta za vrijeme Vanli Mehmed-paše Δ ali se nijednom nije pokorio. Od nekih je bježao, a od nekih se novcem spasio. Četiri-pet puta je za o.slobodenje platio više od 40.000 groša. Budući da nije otišao na određena mjesta, poslije toga se ujedinio sa sebi sličnim nasilnicima u zemlji i dan-noć su pijančili i činili razne druge stvari koje su zabranjene, a potpuno su zapostavili ono što se mora činiti i što je od boga naređeno. Pošto je narod počeo o njemu da govorka, on je pristupio janjičarskom redu, s njima se zbližio i kao takav zauzimao tri ulemanska mjesta i postao prvak Bosne. Među velikašima prvi je stavljao svoj pečat. Budući da su

16. Sura IV, ajet br. 78.

- 10-a pravci bili takvi, kako su se mogli nadati da će pobijediti i biti pomognuti, i kako su mogli da napišu i kažu ono što je stvarno. Δ Od dobročinstava što su mu davali valije, imao je više od 3.000 groša prihoda, a da bi se slagao s njima, bili su mu oslonac. Upozoravao je da se čuvamo da ne bismo i mi ka onaši prethodnici, pravili mahzare i da se ne bismo tužili na nasilje koje nam se čini i tražili da se on smijeni. Oni su zajednički na bosanske kaze za pet godina bez visoke carske naredbe, a pod izlikom da je za srpske stanke, razrezivali na ime kontribucije od po 19.000 tovara pšenice, ječma i mesa i posebnog poreza za vojsku (salijane). Svaki tovar je iznosio 100 oka, a svaku su oku u većini kaza oni pretvarali u pare i ubirali u novcu po 12 para. Takav razrez samo jedanput daje 1.140 kesa. Otkako se pojavilo srpsko pitanje, ima pet godina u tu svrhu Δ do sada je vršen razrez šest puta, vojsci nije davana ni jedna četvrtina. Vojska koja je išla u rat izdržavala se sama od sebe. Jedanput u četrdeset dana dobijali su sledovanje. Valije su zajedno s ostalim izdajnicima pravili potpuno lažne deftere i tako pustošili svijet, upropaštavali sirotinju i rastjerivali je, a Allah je rekao: »... *Nijedno, ni drugo već nevjernici jedni druge obmanjuju.*«¹⁷
- 10-b

- Osim toga, za vrijeme prethodnog namjesnika razrezano je i ubrano od sirotinje, tobože za potrebe 8000 pandura, za komoru, vuču topova i naknadu za druge troškove više stotina hiljada groša. Sadašnji defterdar, bosanski zlikovac, Ibšir-beg, po imenu,¹⁸ izdajnik vjere i države, zulumčar sirotinje i raje, udružio se sa bosanskim namjesnicima Δ pljačka sirotinju, čini razna druga nasilja i prestupe. Njihov pomagač je sadašnji muftija u Travniku Čohadžić Muhamed Džudi¹⁹ i jedan od paša, Sulejman-paša.²⁰ Spomenuti Hajrić, Čurčić Ešref Mehmed efendija, zamjenik nekiba mu-deris od Jedrena Šcrifović Mustafa Nuri efendija, sarajevski muftija Sejjid Sakir efendija, prvi aga serdengečdija Hadžimuratović Abdi aga, turnadžija Zildžić Hadži Salih aga, hasečija Hadžibektašević Abdulah aga, bivši bosanski mulla, raniji beogradski siledži-
- 11-a

17. Sura XXXV, ajet 40.

18. Dugo vremena se spominje kao bosanski defterdar.

19. Muhamed Džudi efendija, rodom iz Sarajeva, gdje je bio kadija i muftija. Kasnije je prešao u Travnik gdje je bio muftija. Tu je imao veliki uticaj kao član divana. Okušao se i na literarnom polju, ali bez većeg uspjeha.

20. Rodonačelnik porodice Sulejman-pašića u Skoplju. Iz ove poro-

dice poteklo je više istaknutih ličnosti. Sam Sulejman-paša postao je vezir i kao takav bio namjesnik u Beogradu i u Bosni. Za vrijeme Hilmi-paše bio je kajmekam Bosne i glavni komandant vojske iz Bosne u Srbiji, na kojoj se dužnosti nije istakao kao ni njegov gospodar Hilmi-paša. Inače Sulejman-paša je optuživan zbog separatističkih ideja i akcija u Bosni na početku XIX vijeka, ali je uspio da se odbrani. Posjedovao je veliki zeamet u zvorničkom, a čifluke u travničkom sandžaku.

ja Šehović Mehmed Seid efendija, eto to su osobe izdajnici naše zemlje.²¹

- 11-b Svako nasilje, Δ nered, pobuna, razrez prihoda, i vanredni nameti, objeđivanje i druge štete i bezbroj raznih nameta na sirotinju, nastaje na osnovu njihova mišljenja. Svaki od njih je cijenjen kod namjesnika, oblači im samurovinu i kunovinu, njihove čifluke, u vidu dobročinstva, oslobađa od salijane (posebnog poreza za vojsku), svima odobrava što žele i obraća im posebnu pažnju, obećava im položaje u njihovoj branši, i potpuno je saglasan da svoje poslove obavljaju onako kako oni žele, i kad bi prevrnu li sav svijet odozgo pa dolje i sve rastjerali, niko ne bi smio reći ni riječi. Svi su oni pomagači nasilnika, a progone one koji slijede štinu. »Učenjaci su dužni da naređuju da se čini dobro a da od-
12-a raju od zla, kako bi zaslužili pažnju božiju, Δ i anđela i džina i ljudi svih» tako je rekao poslanik.

Kur'anski ajet glasi: *One koji budu tajili jasne dokaze, koje mo Mi objavili, i pravi put koji smo u Knjizi označili, njih će Allah prokleti, a prokleće ih i oni koji imaju pravo da proklinju*.²² Ebu Hurejre²³ je rekao »Da nije ni jednog ajeta u božijoj knjizi da vam govori o nečemu dovoljno je ovaj ajet«? Oni su, bože sačuvaj, došli do stepena da to niječu. Kao primjer navešćemo jednu važnu stvar. Za popravku sarajevske tvrđave, na osnovu carske naredbe, na kaze ejaleta četiri puta je razrezana ogromna svota novca, ali budući da je navedeni defterdar Ibšir-beg to ubirao, sve je to pož-
12-b derao i spiskao, a tvrđava ni sada nije dovršena i sada je ruševna i niko ne vodi taj posao. Druga važna stvar je: Δ kad su među siro-

- mašnim vojnicima koji su u bosanskoj vojsci počela govorkanja o sledovanju i pitanja: »Šta je bilo sa onih 140.000 tovara i više sto je do sada razrezano za ratnu kontribuciju, šta je bilo sa 40.000 kila ječma i pšenice, što je uzvišena država bila odredila, zašto su to Ibrahim-paša i defterdar prodali neprijatelju? Tada je uhvatio strah spomenute izdajnike i valiju. Da bi začepili usta vojnicima, raznim varkama i smicalicama su izvadili peksimete (dvopek) koji su kao rezerva bili pohranjeni u tvrđavama Zvornik, Gornja i Donja Tuzla, Fajce, Srebrenica, Jezero i Sarajevu, pa su to potroši-
13-a li i uništili, umjesto redovnog razreza Δ i tako tvrđave ostali bez hrane, prazne. Bože sačuvaj, ako se pojavi neprijatelj napadne, ni u jednoj nije ostalo hrane da bi mu se mogli oduprijeti jedan dan. Zbog takvih loših postupaka navedene grupe, u na-

21. Ovdje navedene ličnosti predstavljale su vrhušku sarajevske uleme i janjičara i Isević ih smatra najvećim izdajnicima i krivcima za teško stanje u Bosni. Možda je Isević kod nekih npr., Muidovića, pretjerao kad je govorio o njihovom obrazovanju. Ali, on je njihov savremenik, pa je teško odbacivati i njegove ocjene. U svakom slučaju oni

šuruju s ostalim vlastima i nezakonito djeluju i čine nedozvoljene radnje u Bosni.

22. Sura II, ajet 159.

23. Ebu Hurejre je jedan od bližih i Muhamedu dragih saradnika i drugova i njegovu prenošenju tradicije pridaje se veliki značaj i obično smatra pouzdanim.

- šoj blizini i susjedstvu na području beogradske uprave palo je u neprijateljske ruke 32 palanke i četiri utvrđena grada, i to Beograd, Smedercvo, Šabac i Užice. Spomenuti izdajnici prije dvije godine nisu dozvolili da se ukaže pomoć Užicu. Krvave mahzare naroda za pomoć su pokrili i sakrili i spriječili opću mobilizaciju vojske. U navedenoj tvrđavi je od gladi umrlo više od hiljadu muslimana, muškaraca i žena. Δ Tvrđavu su sa svom imovinom ostavili neprijatelju i prihvatili predaju. Kako je istinito rekao kur'anski ajet: »Tako isto mi prepuštamo vlast jednim silnicima nad drugima zbog onoga što su zaradili«. ²⁴ Prije nekoliko mjeseci opustošene su i raseljene kaze koje pripadaju samoj Bosni, i to: Novi Pazar, Sjenica, Nova Varoš, Prijepolje, Srebrenica, Bijeljina, Birče, Bijelo Polje, i njihova raja za nevolju od nasilja je pobjegla i pristala uz neprijatelja. Raja koja je ostala u Bosni neće moći ispunjavati teške namete navedenih izdajnika ni državne poreze. Ako dalje tako ostane, i oni će pobjeći, to je očito i jasno. Kad su razrezali na raju koja je ostala Δ potpune mjesečne plate naiba i kad su ih ubirali, muslimani-seljaci su ostavljali svoja sela i bježali u gradove. Isto tako kršćani-seljaci (raja) napuštali su svoje posjede (čiftove) i od zuluma bježali u gradove. Neki su pristupili esnafu čunđera, neki čurčijama, a neki raznim drugim esnafima. Njihove zemlje su ostale puste i neobrađene. Ko će plaćati njihove poreze? Neka raja je na razne strane bježala, u Crnu Goru, Veneciju, Austriju, Francusku i Srbiju i ostavila svoju otadžbinu. Navedeni prvaci nisu voljeli ni siromašne mladiće-muslimane u gradovima, zbog čega su njihove upisnice u janjičare bile oduzete. Ostavši bez oslonca i plate, raštrkali su se po bijelom svijetu. Također su onemogućavali trgovcima i zanatlijama da otvaraju dućane zbog rata. Δ i po božijoj odredbi, nakon sedam godina, Bosnom je, kao rezultat zuluma, zavladala glad i nestašica. Zbog toga je većina ovih snažnih mladića, sposobnih za rat, odabrala tuđinu i razišla se po Rumeliji, Anadoliji i Egiptu. Jasno je da će to nužno dovesti do pomanjkanja i nedostatka vojske u Bosni. Ne daj bože ako se ne nađe izlaz iz toga i ako se razidu i oni što su preostali, neće ostati niko koga ćeš moći tražiti niti koga ćeš moći pitati. Oni su se svi opili nemarnošću i ne razumiju. Odali su se raskoši, gizdanju i strasti, oni uživaju i igraju, njih je opsjeo belaj mita. A Allah kaže:
- 15-a »Allah neće izmijeniti jedan narod dok on sam sebe ne izmijeni«. ²⁵

Šta da radi Mahmud car
 gospodar klimata sedam
 Njegovi robovi u većini su izdajnici
 da istinu kaže nema nijedan

24. Sura VI, ajet 129.

25. Sura XIII, ajet 11.

Liječnika sposobnoga traži
da mudrošću lijek dade
U suprotnom raja ode sva
da harač dade niko ne ostade.²⁶

»... i znajte da je Allah na strani onih koji se Allaha boje i grijeha klone...«²⁷

Poglavlje II

O MUFTIJAMA

U većini zemalja, a posebno sada u Bosni, muftije su nezna-
lice i nesposobni. Od četrnaest muftija u spomenutom ejaletu ni-
jedan nije postao muftija nakon ispita ili po zaslugi. Svi su oni
prekvalificirane kadije. Međutim, kad dvije osobe završe medresu
15-b i pokažu da su sposobni, i da prema zahtjevima vremena zaslužu-
ju položaj, oni budu uništeni i nadvladani, Δ a ostali ako pomažu
nasilnike, postaju muftije, suprotno propisu, a na prijedlog kadi-
ja. Posebno u Sarajevu, koje je sjedište mulle i centar cijeloga e-
jaleta, veliki grad u kojem ima stotinu mihraba, džamija i mešdži-
da, sada je u njemu muftija neznalica prekvalificirani kadija, koji
nikada nije ni bio na ispitu, koji je nasilnik i razbojnik, pohlep-
nik i korupcionaš, bez milosti i pravедnosti, koji je to postao od
pisara suda, pomagač nasilnika, neprijatelj uleme i jasne vjere Sej-
jid Šakir efendija.²⁸ Otkako je postao muftija, oslanjajući se na
svoga punca zulumčara, muderisa od Jedrena, zamjenika nekiba u
Sarajevu, koji je bio prvak ejaleta Serifović Mustafa Nuri efendi-
ju na njegov zagovor i molbu, uz pomoć novca i na prijedlog kadi-
16-a je, Δ pošto nema znanja iz arapskog jezika, fetve izdaje iz knji-
ga na turskom jeziku. Jedna fetva jedan zlatnik, ponekada i po
tri i po pet zlatnika. Čak ako je pitanje bez ikakva smisla, uzima
i naplaćuje stotinu para. Ispod dva groša ne da fetve. Pogađa se i

26. Isević je svako poglavlje knji-
ge završavao stihovima. Očito je da
su to njegovi stihovi. Koliko god o-
vi stihovi, kao i još neki, koji se na-
laze po rukopisima, svjedoče da je
Isević imao i pjesničkog dara, ipak
ne bi se moglo zaključiti da je bio
rođeni pjesnik. Mislimo da se ovdje
radi o jednom poznatom maniru da
pisci svoje misli ili poglavlja knji-
ge često završe stihom. Ovi stihovi
ne bi mogli dobiti visoku umjetnič-
ku ocjenu, ali su dovoljni da svo-
jom sadržinom ukažu na jedan od
uzroka teškog stanja u zemlji, a to
je da je svita oko sultana neiskrena
i nema niko da istinu kaže.

27. Sura IX, ajet 36.

28. Šakir ef. Muidović je dugo go-
dina obavljao kadijske i muftijske
dužnosti u Sarajevu. Daleko je nad-
živio Isevića, ali Isevićevi zapisi o
njemu svjedoče da je u početku svo-
je karijere podmićivao da bi došao
do cilja. Što se tiče njegove obrazo-
vanosti, možda je Isević i pretjerao,
jer se znade da se Muidović okušao
i kao pisac. Da li je poznavao arap-
ski jezik i u kolikoj mjeri, to je te-
ško znati, ali isto tako teško je od-
baciti navode Isevića da nije zavr-
šio visoke škole, jer mu je ovaj bio
savremenik.

- trguje kao džambaz. Božijim robovima čini nasilje, nepravdu i nanosi razne štete, tako da je sirotinji nemoguće od njega dobiti fetvu. Mnogima su zbog toga uskraćena njihova prava i oni su ih se odrekli. Protiv svojih pristaša, nikad ne izdaje fetve. Ono što u knjigama stoji napisano i sasvim je jasno, prikriva govoreći: »Ima na drugom mjestu, uzmi«. Međutim, u jednom mjestu nema više
- 16-b od jednog muftije, pa zato Δ izdaje fetvu onaj koji je stalno uobičajio da čini nasilje i nepravdu ili svojim pristašama izdaje fetvu na bazi lošeg izvora, a pravu istinu prikriva, a Allah je rekao: »Oni Allahove ajete za ono što malo vrijedi zamjenjuju, pa od puta njegova odvrćaju: ružno je kako postupaju.«²⁹ Spomenuti muftija koristi se prilikom pa sakuplja bogatstvo a osim toga ždere timar koji je određen za ulemansku službu predavača u Carevoj džamiji a tu dužnost je potpuno zanemario. A učenjaci i znalci koji su već dugo vremena u ovom gradu predavali nauke, sada imaju toliko mizerne plate da jedva životare. Nema sumnje da je to unijelo nered u srca dostojnih službe. Zar je moguće da oni iskreno mole boga za dobro cara? Navedena vrsta muftija Δ očito spada u grupu koji naređuju da se čini zlo, a odvrćaju od dobra. Oni nikada nisu zadovoljni sa redom i zakonom na zemlji. Inače on zna ako bi se pojavio neki vezir koji bi želio postupati po zakonu i redu na zemlji, da bi muftiluk dao onome koji je sposoban. Zbog toga on cijeni i traži nered i nezalice. Isti kao i on je po svojim osobinama, najveći i jedinstven u smutnji i varanju iz reda kadija, travnički muftija Čohadžić navedeni Muhamed Džudi efendija, tiranin i pohlepnik, oslonac navedenih izdajnika, izuzetan po nevaljaštinama i intrigama. On je pokazivao namjesnicima put ka nasilju i podučavao ih neredu na zemlji. Njihovim zagovorom i pismima postao je poput drumskog razbojnika po kazama i stekao veliko bogatstvo, a osim toga prisvajao je ogroman državni
- 17-a prihod. Δ Mađa je uživao ogromna dobročinstva namjesnika zbog toga što je prešutkivao pravu istinu, nije bio zadovoljan. On je sebi postavio cilj: »Hoću da postanem ajan vilajeta«, pa je zbog toga preselio u sjedište vilajeta Travnik. Na osnovu naredbi namjesnika Ibrahim-paše jedan iz ovog grada, učeni, radeni i vrli muftija, bez ikakvog razloga, zbog njegove odanosti vjeri bio je smijenjen, a za muftiju učinio da on bude postavljen. Tako je prognan jadni El-Hadži Osman efendija, koji je četrdeset godina obavljao besplatno kapukethudalik četrdeset kaza i službu smijenjenog muftije. Prognan je u Skoplje i sada se nalazi u izgnanstvu. A on je svojim sinovima i rodbini, nezalicama i neobrazovanim, uspio da pribavi diplome Brusa medrese, a da bi ih pretpostavio svim uglednim kadijama i predavačima Δ uspio je da izmoli da se o tome izda i uzvišeni ferman. Time je stvarao nered, loše odnose i izazvao svađe među ulemom i na taj način bio uzročnik nereda u zemlji. U Sarajevu je uspostavljao haseciluke i umnožavao ih, a s namjerom: »neka imam što više svojih pristaša« i time pridobio prvake odžaka. Tako je
- 18-a

29. Sura IX, ajet 9.

mного sirotinje i bespomoćnih ostalo bez svojih plaća, koje je gore navedenim dodijelio govoreći da su upražnjene. Zbog toga je za vrijeme Vanli Mehmed-paše dva puta po carskoj naredbi osuđivan na progonstvo. Iako su čauši dolazili, on nije otišao na određeno mjesto. Došavši do Gurdžu Osman-paše, vratio se i bio oslobođen. Poslije toga, ponovo je počeo da slijedi svoj pokvareni karakter. 18-b Zanemarivao je božije naredbe i postigao najviši stepen nasilja. Δ Allah je rekao: »I ne držite stranu onih koji neopravdano postupaju, pa da vas vatra prži, vi nemate drugih zaštitnika osim Allaha, inače nema vam pomoći«³⁰ — (ajet). Na osnovu toga ajeta, znači ova vrsta ljudi neće biti pomognuta (neće pobijediti). »... pa je svaki oholi inadžija nastradao«³¹ prema tome, istina je da se zlo vraća onome ko ga radi. Allah je rekao: »Nemoj ni pomisliti da Allah neće održati obećanje svoje poslanicima svojim' — Allah je uistinu silan i strog«.³² Bože uslišaj našu molbu i nemoj nas upropastiti zbog onoga što su učinili oni između nas, nitkovi.

Poglavlje III

O MUDERRISIMA MEDRESA JEDRENA I BRUSE

Odranije u Sarajevu nije bilo muderisa s diplomom medrese Jedrena i Bruse. Ali ima izvjesno vrijeme kako spomenuti Čohadžić pribavlja ta zvanja, uprkos visokim časnim kadijama, i iz zavisti, a samo sa jednim ciljem da postane prvi i s mislima da 19-a obuče skupocjen ćurak, Δ i da postane oslonac korupcionaša. On je svojim poćmitljivim sinovima, Mustafi i Ahmedu, koji su bili neznanice i nesposobni i svojim pristašama, lažnim predstavkama i uz pomoć novca, govoreći: »oni to zaslužuju, oni su učeni i vrijedni (obrazovani)«, pribavljaio diplome od Bruse. Sinove koji su očevi bili seljaci (nadničari) on je iz teške oholosti nazivao beg-efendijama i tako su oni postali prvaci i uticajni ljudi u jednom tako velikom gradu. Na osnovu fermana učinio je da su postali prvi i iznad drugih i tako je širom otvorio vrata korupcije. Dan-noć ovi se ne odvajaju od ureda kadija i zabita. Pošto takvi vode glavnu riječ, eto zbog toga raja iz Bosne bježi u neprijateljske zemlje, a carske zemlje ostaju puste bez stanovništva. Mnogo je muslimana ženskih i muških palo u neprijateljske ruke i bože sačuvaj 19-b zbog ovakvih nezakonitih postupaka Δ jednu zemlju zahvatio je strah. Slično ovim osobama imam i hatib Careve džamije Šerifović Nuri efendija, koji ne obavlja svoju službu, isto tako Hadži Mehmed efendija koji je zapostavio službu u Husrevbegovoj džamiji i u Travniku Ahmed Rešid efendija, patvoreni prekvalificirani kadija uz pomoć novca ima pet do deset godina — dobavljaju dip-

30. Sura XI, ajet 113.

31. Sura XIV, ajet 15.

32. Sura XIV, ajet 7.

- lome Bruse i tako složno umnožavaju tu vrstu i lažne titule u čemu se pojavljuju kao pomagači jedni drugih. Oni prema učenju i sposobnoj ulemi iskazuju mržnju, neprijateljstvo i poniženje. Pošto su sa svojim neznanjem preovladali, položaje uleme koji ostaju upražnjeni u ovom gradu prisvajaju sebi Δ kad god im se ukaže prilika. Oni od nauke (učeni) ostaju bez plaća i u beznadežnom stanju. Ponižene i nesposobne kadije koji su bili uz njih, čak su bili gori od ove grupe. Nije bilo moguće da oni koji su sposobni daju ilame onako kako jest, jer ovi svi su odmah sastavljali ilame onako kako su oni htjeli. Kako je onda neko mogao da govori pravo, kad su oni neistinu prikazivali istinom, a istinu neistinom i stalno predstavljali izdajnike vjere i države. Onu ulemu koja je naređivala da se čini dobro, a odvrćala od zla, na pravdi boga su protjevali i kažnjavali i tako ukidali njihove propovijedaonice i dersove u džamijama. Kad bi te službe ostajale upražnjene i napuštene, padale su u ruke nesposobnih. Oni su svi zanemarivali te službe i uništavali vakuf. Niko od njih nije dolazio u džemat u džamijama, i na taj način su pokazivali manjkavost i u tim službama. Osim toga, kod svakoga od njih bilo je mnogo, Δ po pet, sedam, deset janjičarskih upisnica i plaće su im dolazile na nože, a kad bi trebalo poći u rat, onda su oni govorili: »Ulema ne ide u rat«. Tako sada nijedan ne ide u rat. Ostatak siromašne uleme je u vojsci. Osim toga, oni su zauzeli pet medresa u Sarajevu i povjerali ih nesposobnim, a uopće nisu obraćali pažnju na to da uz određene plaće predaju učenicima nauke. Svoje sobe su davali softama (učenicima) pod kiriju za dva dukata godišnje. Od nekih imućnijih učenika uzimali su i po tri i po pet dukata, inače im ne bi dali sobu. Na taj način postupaju sa sobama božijeg vakufa kao hanovima čak i gore, jer su tražili da im se plati unaprijed. Svi su oni opnašali jedan drugoga u oholosti, raskoši, gizdanju i pušenju, pa tako nisu imali kada da klanjaju. Mjesta gdje su oni bili, bila su gora od kafana. Δ Bivši sarajevski mulla kadija, jedan od preostalih beogradskih razbojnika, Šehović Mehmed Seid efendija, zulumćar, razbojnik, pohlepnik i korupcionaš, u roku od 15 godina tri puta je bio bosanski mulla. Sve je znao i u sve je bio upućen, ali kako je bio hiljadu puta pohlepniji i veći zulumćar od njih, nije služio ni vjeri ni državi. On je potpuno uništio milost i pravednost. Govorio je: »Nek ja danas imam para, pa sutra ako hoće nek izgori cijeli svijet«, i tako nije vodio poslove, a otvorio je vrata mita, pa ko više dade, njemu presudi i dade mu ispravu, a istinu prešuti. Božiji poslanik je rekao: »Onaj ko prešuti istinu, gori je od đavola« (hadis). Spomenuti je bio složan i jedinstven sa ostalim zulumćarima. Za vrijeme svoga službovanja u tri razdoblja uzeo je novaca više od 500 kesa. Hiljadama siromaha je Δ uskratio njihova prava. Četiri svoje nahije koje nisu vrijedile više od pedeset groša, prodavao je kao nijabet za 500, pa i 1000 groša. Nema sumnje da su kao drumski razbojnici pržili i uništavali sirotinju. On je na sve to odgovarao — *I meni su ranije u Istanbulu za produženje službe uzeli 4000 groša*«. U stvari, navedeni je bio jedan od beogradskih dahi-

ja, pa pošto je s družinom razbojnika činio veliki nered otuda je protjeran. Za vrijeme Pekmezdzī-paše³³ dva puta je protjerivan u Brusu. Šinekči El-Hadži Mustafa-paša³⁴ također ga je protjerao iz Beograda. Pošto je izgleda imao diplomu muderisa Bruse i rang bosanskog mulle i sada ima tu titulu. Sada boravi, nakon smjenjivanja, u Sarajevu i govori: »Ja ću položaj bosanskog mulle Δ dobiti novcem«. Kako je složan i jedinstven sa ostalim nasilnicima, njih podučava, smutnji i još crnijim nevaljaštinama. On je uzročnik nereda u *ejaletu* Bosni i mora da se kazni. Otkako je došao Ibrahim-paša, dva puta je razrezao i oporezovao na sirotinju za vojnu kontribuciju iznos viši od dvije hiljade i pet stotina kesa ječma, pšenice, mesa i većinu je toga ubrao u novcu.³⁵ Okružnice i deftere je pisao navedeni mulla. Kad su podneseni pred valiju, ovaj mu je napisao akt o produženju mandata za još četiri mjeseca i dao da mu se to donese na noge. Mnogo je onih koji ga slijede u nasilju i sigurno jedni druge pomažu. Stanje sirotinje samo Allah zna. Uz navedcnog mullu je i njegov sin Rašid, neznalica i razvratnik, Δ koji je vjerovatno mitom i zagovorom postao mdureis od Istanbula. Međutim, on ne zna ispravno ni Kur'an učiti, a Allah je rekao: »A kad im se kaže: »Pristupite onom što Allah objavljuje i Poslaniku!« oni odgovaraju: »Dovoljno nam je ono što smo od naših predaka zapamtili.« — Zar? i ako preci njihovi ništa znali nisu i ako nisu na pravom putu bili.«³⁶

Ako pitaju sufiju reći će neka bog olakša ovaj problem
 Ako pitaju isposnika, reći će trpjeti se ne može
 Šta da radi Mahmud, car klimata sedam
 Većina njegovih robova su izdajnici
 Istinu da kaže nema nijedan

Poglavlje IV

O PAŠAMA

U *ejaletu* Bosni sada ima devet paša sa dva tuga, a dva sandžačka mjesta. Na svaki položaj Δ samo u Bosni reflektiraju po petorica. Prema tome, mora se među njima pojaviti zavist, netrpeljivost, svade i neprijateljstvo. Većina njih su nesposobni i nemoćni. Oni su dužnici, pohlepni, odani raskoši i gizdanju, žele da oponašaju namjesnike i teže za položajem. Uopće ne nastoje da zaštite siromašne i nemoćne. Jedan drugome ne žele dobro. Većina ih

33. Namjesnik u Beogradu krajem XVIII vijeka.

34. Namjesnik u Beogradu za vrijeme dahija. Dahije su ga ubile i zbog toga su kažnjene bez milosti.

35. Iz ovoga se vidi da je Isević bio očevidac njegove vladavine od godinu i po dana i da je za to vrijeme dva puta razrezivana imdadi seferija.

36. Sura V, ajet 104.

- je, davši niito vezirima, postigla mirmiranluk (čin paše). Svaki želi: »*Da mi je postati cijenjen kod valija i steći njihovu pažnju*«, a da bi postali bogati i moćni vrše pritisak na rajju i sirotinju. U nadi da će dobiti položaj, bez manjkavosti se pokoravaju u službi nasilja. Kad bi sav svijet propao, oni neće reći ni riječi u korist svoje zemlje. Njihovo mnoštvo predstavlja veliko bogatstvo za vezire.
- 23-b U svakom uglu pojavljuju se njihove varalice. Δ Šta ovakva skupina paša može učiniti da pobijede u ratu i pomoći da se održi poredak. U ovo vrijeme napada srpskih nevjernika, jedan od bosanskih paša koji je bio najviše cijenjen i poznat kao nasilnik, po imenu Sulejman-paša, u rangu beglerbega Rumelije sa 30.000 islamske vojske postavio je logor (ordiju) na četiri sata daleko od nevjernika. Po naredbi bosanskog valije bio je krajnje nemaran i otezao je sa potpunom pripremom i nije napadao na neprijatelja. Na jednom mjestu, bez ikakva razloga, stajao je puna tri mjeseca, tako da je vojsku nefiri ama doveo u stanje potpune demoralizacije i ova se počela razilaziti. »*A nevaljalima neće niko pomoći*«. ³⁷ Kad se obistinila ta tajna mudrost Kur'ana, nevjernici rekoše: »*Sad je prilika*«, i u to vrijeme iz temelja poharaše i razrušiše Novu Varoš, Novi Pazar, Prijepolje, Sokol, Bijeljino, Srebrenicu, Bijelo Polje i drugih devet kaza, Δ a odveli su sa sobom više stotina hiljada stoke, sitne i krupne, i mnoštvo raznih namirnica, i preveli su na svoju stranu preko stotinu hiljada raje. Kad su nevjernici opsjeli Sjenicu, niko nije otišao u pomoć i ovi su se predali, na vjeru, nevjernicima. Neprijatelj je zaplijenio topove i drugu ratnu opremu, i to samo crnoga baruta 50 tovara i hiljadu kesa razne imovine i stvari. Obeščastili su i odveli u roblje svaku djevojku i mladu koja im se sviđjela i uputili se u svoju zemlju. Isto tako kada su opsjeli tvrđavu Novi Pazar i kad se čula pucnjava topova i kumbara, a nemoćni muslimani koji su se nalazili unutar tvrđave zatražili pomoć, bosanski valija nije izvršio svoju dužnost. On je igrao dame i zabavljao se, a Sulejman-pašu je upozorio da se polako kreće.
- 24-b Spomenuti grad je Δ sa dna na vrh zapaljen, porušen i opustošen, džamije i mesdžidi su srušeni sa zemljom. Više hiljada duša je stradalo. Konačno je stigla nevidljiva pomoć od Allaha, pa vidjevši svoje stanje, neprijatelja je obuzeo životinjski strah, napustio je tvrđavu i vratio se. Isto tako nijedan od arnautskih paša koji su bili u susjedstvu nije došao u pomoć. Ostatak sirotinje nakon što se spasio, napravio je arz i mahzar o pravom stanju. Nosiocje njihova mahzara neke osobe su zastrašivanjem odvratili od puta, govoreći im da od toga nema nikakve koristi, a onda ih prepravili onako kako odgovara njihovom karakteru i ćeifu. U to vrijeme nije bilo moguće od vezira i zastupnika saznati potanko pravo stanje u zemlji jer je najviše nereda i najveći grijeh bio upravo kod njih.
- 25-a Δ I iz ranijih vremena se čulo i istinito preneseno, da kad je neprijatelj uzeo tvrđavu Oziju, sultan nije bio obaviješten. Kad je konačno to čuo od drugih, opet su to izdajnici zanijekali, ali htjeli

37. Sura II, ajet 270.

ne htjeli rekli su: »*Mala Ozija je pala, a Velika Ozija je u našim rukama*« i tako pisali suprotno stvarnom stanju. Sada je hiljadu puta gore. Srbi su ovaj put razorili, popalili, obeščastili i opustošili osam-devet kaza i nah'ija ejaleta Bosne koje su bile cijenjene i značajne, koje su imale puno raje i koje su bile pune živežnih namirnica i privukli su svu raju. Na prostoru Bosne od 60 do 70 sati hoda nije ostalo nijedno mjesto sasvim mirno. Sa navedenim prvacima valija opet piše o stanju u Bosni onako kako njima odgovara, kao da su, tobože obavili posao kako treba, kao da je svaki izdajnik zaslužio dobročinstvo i pohvalu i kažu: »Mi smo osvojili toliko i toliko meterisa i logora od zemlje«, a to su Srbi Δ nakon što su ih razorili i opustošili, bez borbe i žrtava i bez otpora ostavili. U stvari, od četrdeset logora borbom su osvojili samo jedan, i to onaj što neprijatelju nije bio potreban, pošto se on pripremao da krene prema Nišu. Glave i uši koje su došle su sirotinje bosanske raje, jedna od stotinu nije srpska. Beograd, Smederevo, Užice, Šabac, tvrđave stoje kako stoje, još niko nije pošao na njih. Ako se ne izvrši napad sa rumelijske strane, bosanski valija ovakav kakav je sa ovim prvacima, nije u stanju osvojiti ni jedno selo. Njihov je odgovor: »*Mi nemamo hrane*« ili će reći: »*Ima toliko i toliko kako vojska nije jela*«. A kad je napala Austrija, Hekim oglu Ali-paša,³⁸ neka mu je mjesto u raji, nalazio se sasvim bez hrane. Sva vojska Δ je na brzinu uzela toliko koliko je moglo stati u torbu i pored velike vrućine stigla na vrijeme. Na jednom mjestu nisu stajali tri mjeseca, nego su prašljivih nogu, oslanjajući se na Allaha, koji jedino može pomoći, u napadu uništili 50.000 neprijatelja-nevjernika, što će se čitati u istorijama do Sudnjega dana. Cijelo pitanje je riješio za petnaest dana i osvojio koliko se ne može kazati. A sada za četiri-pet godina kontribucija za vojsku i drugi razrezi dostigli su sumu od više stotina hiljada kesa. Sve je to potrošeno uzalud. Više hiljada trgovaca koji su imali kapital je bankrotiralo. Zbog prevelikog nameta raja je pobjegla na neprijateljsku stranu, a ništa od posla nije obavljeno. Iz dana u dan neprijatelj ojačava, a islamske zemlje slabe i propadaju. Nasiljem se nigdje ne može pobijediti. Raja koja dobro želi, a na koju niko ne obraća pažnju u ovo ratno vrijeme Δ mora biti pod okriljem njegove ekselencije cara. Inače, ako bude prepuštena prvacima zemlje, biće veoma teško. Jedru grupu čifčija Srba kršćana u ejaletu Bosni ne mogu dovesti u red. Međutim, francuski nevjernici već nekoliko godina se iz zle namjere, oko nas i u našem susjedstvu

38. Hekim oglu Ali-paša u dva navrata bosanski namjesnik. Naročito je stekao slavu odbranom Banja Luke 1737. godine s Bosancima. To je jedna od najslavnijih pobjeda Bosanaca na bojnopolju. Ta pobjeda imala je velikog odjeka u literaturi, jer je više pisaca kao predmet svojega pisanja uzimalo ovu bitku. To je

imalo značajnog odraza na društveno-politički razvoj Bosne od tada do kraja osmanske vlasti. Čini se da su Bosanci tom pobjedom i borbama protiv Austrije definitivno uobličili svijest o svojoj posebnosti i da su od tada njihove autonomne težnje postajale sve izraženije. U toj pobjedi Bosanci su stalno nalazili svoju borbenu inspiraciju.

- utvrđuju i isto tako oko Bosne su otvorili više kolskih drumova. Dan-noć vrše velike pripreme, tako da su obale napunili ratnim materijalom. Bože sačuvaj, ako prekrše ugovor kamo će to odvući Bosnu, ovakvu kakva je sada. A Allah je rekao: »A šta će tek biti kad ih, zbog djela ruku njihovih pogodi kakva nesreća, pa ti dođu kunući se Allahom: »Mi smo samo htjeli da učinimo dobro i da bude sloge!«³⁹ Stanovnici ranije razorenih navedenih kaza Δ za loše namjere i pokrete Srba su, u stvari, posve sigurno saznali, prije šest mjeseci, pa su više puta slali mahzare Ibrahim-paši i više ilama objavili, hiljadu su molba poslali da se odredi vojska koja bi čuvala te krajeve i molili za pomoć, ali on uopće za to nije mario. Iako je u Bosni bilo 80 000 mobilizirane vojske za čuvanje granice, nije odredio nijednog vojnika. Neprijatelj je došao, našao bez vojske uzeo što je htio i otišao, a ostavio pustoš. On lično stalno igra dame. Za dvije godine samo je dva puta klanjao Džumu namaz, eto takav je on vezir. Božiji poslanik je rekao: »Opomeni razvratnika za njegova djela da bi ih se klonio«. »Kad mu se rekne: »Boj se Allaha!« — on onda iz inata griješi. Njemu je dosta džehenema, a ondje je doista grozno boravište«. ⁴⁰ Δ Municipija, crni barut i fišeci i ostalo što je još prošle godine od sultana poslato u Bosnu, sve je to ispravno prešlo Runeliju, a kada je stiglo na granicu Bosne, i odatle krenulo u unutrašnjost, s obzirom na to da je ejalet u neredu i u rukama nesposobnog i nemarnog valije, mnogo toga je manjkalo ili potpuno propalo. Iz mnogih vreća je barut pokraden, a umjesto njega, natrpana u neke vreće slama, u neke zemlja i kamen. Mnogi tovari padnu pa se raspadnu i iz njih barut se raspe, a prazne vreće se kotrljaju po zemlji. Tako se dešava da komordžije u ruke kršćana daju oružje i municiju i najveći dio ne dođe na svoje mjesto. Za vrijeme puta stavljaju municiju u zapuštene džamije, a hajduci i odmetnici noću porazbijaju prozore Δ i pokradu barut. Pošto je 50 tovara crnog baruta ostavljeno u navedenoj palanci Sjenici, Srbi su to sve zaplijenili. Municipija poslata bosanskoj vojsci je isključivo zaslugom valijine nemarnosti, otezanja i nepažnje, vrlo lako pala u ruke Srba. Kako će da brani islamske pokrajine valija koji nije bio u stanju da za pola godine nekoliko stotina tovara baruta dopremi i stavi u tvrđave. Isto tako, otkako je stupio na granicu Bosne, pa dok nije stigao u svoje sjedište, njemu je predato iz okolnih mjesta na hiljade molbi, on uopće nijednu nije riješio niti se potrudio da čuje te molbe. Nije riješio mnoge tužbe o ubojstvima, obećasačivanju, privatno-pravnim stvarima i drugo. Sva sirotinja je ozlojeđena zbog njega. Δ On je obraćao pažnju samo na navedene izdajnike. Oni su bili s njim i suviše zadovoljni, jer, zaboga, po njihovom mišljenju ne može valjati vezir koji je valjan i hrabar i koji iskreno obavlja duž-

39. Sura IV, ajet 62.

40. Sura II, ajet 206.

nost prema vjeri i državi i koji zavodi red. A oni njega znaju kao lice koje voli bogatstvo.

»... Dovoljan je nama Allah i divan je on Gospodar«. ⁴¹

Stih

Šta da čini Mahmud-Han, car klimata sedam
Većina njegovih robova su izdajnici
Istinu da kaže nema nijedan.

Poglavlje V

O ALAJBEGOVIMA LIVA

U ejaletu Bosni postoje četiri sandžačka mjesta, a ima dvadeset i četiri smijenjena alajbega. Na svaki položaj reflektiraju po šestorica. U stvari, po starom zakonu na ovu dužnost postavljeni su oni najistaknutiji, poznavaoци ratne vještine, oni koji su dobro upućeni u ratove, bitke i bojeve, pametni, hrabri Δ pobožni i sposobni za savjetovanje, a postavljeni su besplatno. Ima neko vrijeme kako namjesnici koji dolaze ne traže sposobne, nego svaku budalu koja dâ više para učine alajbegom. Čak ih ima mnogo koji su dali taj položaj još nezrelim dječacima od 15-16 godina. Od svakoga bi uzeli po više hiljada groša mita. Ovi odmah iznos novca koji su dali pašama razrežu na spahije i zaimе i ubiru kao godišnji porez, samo uberu i po dvostruko veće iznose. Spahije tada, također, nisu bile zadovoljne desetinom i ostalim porezima koje su uzimali od raje i beraje, pa su onda ubirali jednu količinu tzv. imdadi seferije i na taj način su činili nasilje sirotinji. Tako nema nikog ko ima imalo milosti. Kad dođe rat Δ onda sabiru bogtstvo od imućnih. Oslobađaju rata one kojima je određen timar od 5000 i 10.000 groša, a od njih uzmu novac. Kada počnu vršiti pritisak na siromašnije spahije sa neznatnim timarima, onda ovi kažu: »Zašto taj i taj neće da ide. Svi treba da idemo«, onda takvi dospijevaju u knjige za kažnjavanje. Na taj način izazivaju neredit u vojsci, i utiču na njenu neposlušnost. Mada je u starim defterima upisano više od tri hiljade timara i zeameta i pet do šest hiljada onih što s njima uživaju zajednički timar, ima dvadesetak godina, kako se protiv neprijatelja ne može da sakupi pod jedan bajrak ni po pedeset vojnika. Sada kad su se pojavili Srbi, nije pod bajrak došlo ni po sedam spahija. Iako to zna bosanski valija, on šuti Δ jer najveća je manjkavost kod njega lično. Zar nije trebalo da unaprijed uzima novac od albjegova i da ga daje onima koji to zaslужuju i koji su sposobni, i zar nije trebalo da se boji Allaha? Poslanik je rekao: »Ko se boji Allaha, Allah će učiniti da se njega boji sve a ko se ne boji Allaha, Allah će učiniti da se on boji svega«. (-hadis). Stari propis glasi ovako: »Sve dotle dok

41. Sura III, ajet 173.

se ne utvrdi izdaja, alajbegovi se bez razloga ne smjenjuju«. Sa-
 da, pak svaki valija koji dođe smijeni po dvojicu, trojicu i druge
 postavi, a uzme od njih novac i tako s njima trguje. Zbog toga
 sada većina siromašnih spahija, htjeli ne htjeli, svoje timare zbog
 nemoći prodaju i odriču ih se. Oni kupuju višak obrađenih tima-
 ra spahija i zaima, pa od 5-10 kiliča čine jedan i na sebe ih pomoću
 30-b dirlika Δ davati jednom čovjeku, danas ima i po dvanaest dirlika
 na jednom čovjeku. Kad je prošle godine državni inspektor došao
 da na osnovu carske naredbe izvrši provjeru berata, pozvao je bo-
 sanskog valiju Ibrahim-pašu, defterdara, mukabeledžiju i druge ko-
 rumpirane spahije i zaima, i da bi otklonio takvu sumnju i da bi
 ostavio stanje kako je i bilo, uzeo je od njih više stotina kesa nov-
 ca da bi prešutio istinu. Rezultat njegove inspekcije bio je takav
 da je stanje postalo gore nego što je bilo. Njihovi bajraci za rat
 spali su na po sedam vojnika. Neki od spahija i zaima vezali su
 se za visoke činovnike Bosne i velika mjesta, pa su oslobođeni
 vojne službe, a neki su dobili dozvolu da idu na svoje čifluke u
 druga mjesta, i to na osnovu bujuruldije. Ko je čitao obaveze na-
 vedene u carskom beratu o odlasku u rat, ko je to slušao? Bosan-
 31-a ski valija nije vodio brigu šta ko radi. Δ Imam Šafija je rekao:
 »Dvije stvari u islamu su pokuđene: mito i zagovor pri sudskim
 odlukama«.

Stih

Šta da radi Mahmud Han,
 Gospodar osmanskog prijestola
 Većina njegovih robova su izdajnici
 Istinu da kaže nema nijedan

Poglavlje VI

O DŽIZJEDARIMA

U bosanskom ejaletu džizjedari sve kaze uzimaju u zakup
 od valije. U svaku kazu šalje drugog džizjedara. Oni su bez milos-
 ti i pravednosti. Tamo gdje konače u rajinskim kućama svi čine
 razna nasilja, prestupe i poniženja. Ne zadovoljavaju se samo je-
 lom i pićem, koliko im je dovoljno, oni i u svemu drugom pret-
 jeruju. Kolju stoku i uzimaju razne stvari. Traže hranu koje ne-
 ma i koja je zabranjena muslimanima. Biju, prisiljavaju i hapse.
 31-b Osim mučenja, čak i od djece Δ od jedne godine, od dojenčadi ko-
 ja nisu ni prohodala, suprotno šerijatu i zakonu oni uzimaju džiz-
 ju i tako čine veliko nasilje. Otvoreno čine teško nasilje, a jedna
 raja kome da se obrati za pomoć kada na svijetu više nema vezira

42. Kilič timar je feudalno leno
 uslovljeno odlaskom u rat.

- koji se trudi da provodi šerijat i zakon. Ako neko nešto kaže, odgovaraju da su oni za ovo dali novac, da je to državno, da se ne može manje ubirati i da će to uzimati. Oslanjaju se na one koji su im dali zakup. Na taj način sirotinja raja je u njihovim rukama, roblje i mučenici. U nekih kršćana ima mnogo djece, a nemaju novaca, jer su siromašni. Da ne bi na toliku djecu dali harač, za nevolju oni noću sa svima bježe na neprijateljsku stranu. Kad njihove zemlje ostanu napuštene, ko će onda da daje njihove poreze? Oni koji traže džizju od djece ne mogu da uzmu ni od njihovih očeva. ^Δ Dakle poznato je ko čini štetu državnoj imovini. Kad se kaže džizjedarima: »Sada u srpskim logorima boravi po pedeset hiljada nevjernika, oni četiri-pet godina nisu platili džizju. Zašto je ne uzmete«. Oni razumiju i znaju da se blagostanje islamskih zemalja postiže pomoću raje. Koliko hiljada godina prije je rečeno: »Nema vlasti (države) bez ljudi, nema ljudi bez imetka, nema imetka bez obrade zemlje, nema obrade zemlje bez raje, a nema raje bez pravde, dobročinstva i politike, a nema pravde ako se poslovi ne povjeravaju sposobnim ljudima«. ⁴³ Raja bosanskog ejaleta je od davnina pokorna i odana. Ona je također uvijek ratovala protiv nevjernika. Ona je dočekala osvajača Bosne, sultana Mehmeda kao i sultana Murata na Kosovu i primila džizju. ^Δ Neki od njih i sada posjeduju berate. Sada se niko ne može naći ko joj pridaje važnost, ko je milostiv i ko je blag prema njoj. Inače bi ona kao i ranije i još više bila pokorna. Sada je ona, međutim, ako ima pet-deset grla stoke, makar ne imala nikakva velikog grijeha, na oku silnika. Niko ne čini ništa da joj se zaštiti čast, imetak i život. Bosanski valija Ibrahim-paša govori: »Šta mi je briga, ja sam ovako zatekao, ovako ću ostaviti«! Ali, svakako svom snagoni nastoji da kazni ako čuje da je neko ispravan i pošten. Oni rekoše: »Mi slutimo da nam nesreću donosite; ako se ne okanite, kamenovaćemo vas i stići će vas zaista bolna patnja od nas«. (-ajet). ⁴⁴
- ^{33-a} Ovoga vašega roba zbog toga što sam govorio istinu na pravdi boga dao je protjerati na ostrvo Lemnos ^Δ s tvrdnjom »Podstiče na nered i čini štetu božijim robovima«, a oslanjajući se na razne vrste laži i objeđivanja. Navedeni izdajnici su također šutjeli. Ostali su svi pripadnici Muhamedovi podnijeli mahzar onako kako je istinito. Moje stanje znade samo Uzvišeni i Pravedni. U ovo ratno vrijeme moju sitnu djecu ostavio je plaćući bespomoćne u čeljustima neprijatelja vjere. Svi božji robovi su ozlojeđeni i proklinju. Ovaj ponizni rob također je pokorno krenuo na određeno mjesto. »Gospodaru naš izbavi nas iz ovoga grada, čiji su stanovnici nasilnici i Ti nam odredi zaštitnika i Ti nam podaj onoga ko će nam pomoći«. ⁴⁵ (-ajet). »Tako smo svakom vjerovjesniku nepri-

43. Svi teoretičari države i prava upućivali su na taj princip i smatrali su da se toga svaki sultan mora pridržavati, pa prema tome i ostale vlasti.

44. Sura XXXVI, ajet 18.

45. Sura IV, ajet 75.

- 33-b *jatelje određivali, šejtane u vidu ljudi i džina koji su jedni drugima Δ kičene besjede govorili da bi ih obmanuli — a da je Gospodar tvoj htio, oni to ne bi činili. Zato ti ostavi njih i ono što oni izmišljaju*«. (ajet).⁴⁶ »... a Allah umije razlikovati pokvarenjaka od dobročinitelja«. (ajet).⁴⁷ Sadašnji stolački kapetan Mustafa-beg i njegov brat Hadži Mehmed-beg, dvojica nitkova s jedne strane, sa svojom braćom po ocu Alijom i Omerom, odmetnicima, s druge strane, zbog svađe oko nasljeđa, sakupili su vojsku i ima nekoliko godina kako međusobno vode bitke i ratove. Kad su nasljednici 95-orice ubijenih, za koje se utvrdilo da su ih pobili navedeni kapetan i njegov brat Hadži-beg podnijeli tužbu bosanskom valiji i kada su predvedeni pred njega, ovaj je uzeo 40 kesa mita i još ih ogrnuo odorama i oslobodio ih optužbe. Osim toga, državna ratna sredstva i barut koji su bili pohranjeni je uništeno i upropašteno, a navedenu kasabu, džamije i mesdžide, vakufe, mektebe i hanove su porušili i opustošili, ali za taj zločin nisu kažnjeni. Kad je u vezi s navedenim pitanjem po carskoj naredbi došao inspektor kolčehaja Bekir-aga, iako je bio dobio naredbu da zavede red i zakon, po naredbi valije je on takođe uzeo 20.000 groša i stvar ostavio u neredu kako je i bila. Na isti način kad je nasilnik po imenu Bajbut,⁴⁸ koji je izazivao nered na Krajini, počinio ubistva i obeščaćenja i pljačke, njega su takođe predveli pred valiju koji je uzeo od njega 45 kesa novca i oslobodio ga. Isto tako Ibrahim efendija naib, koji se bio ztvorio u derventsku tvrđavu, u njoj se bio utvrdio Δ i odatle vodio oružanu borbu, njegovog nasljednika naiba protjerao i razbojnički s njim postupao, kad je protiv njega određen mirmiran Sulejman-paša, iako je bio uhvaćen, uzeo je od njega 8000 groša i oslobodio ga. Stanovništvo kaza Rogatice, Gacka i Banje Luke je podnosilo teške tužbe protiv muteselima i ajana i trpjelo teške zulume, ali on je na isti način uzeo novac i ostavio ih na svojim mjestima i tako im dao odobrenje da čine još gore prestupe i nasilja. Siromašna raja, htjela ne htjela, seli i bježi u neprijateljsku zemlju ostavljajući svoju domovinu. U Novom Pazaru dvojica paša, ima dugo vremena, zbog muteselimluka su doveli kazu do rasula. Sirotinja nije bila u stanju da daje obitelji dodatke koje su oni davali veziru Δ kao dokaz vjernosti. Kad se sirotinja zbog toga ranije tužila valiji Ibrahim-paši na to, kao i na nemoć njihovu da se odbrane od Arnauta iz njihove pratnje i kad su molili da se oni smijene, zahvaljujući mitu i naklonosti oni su ostavljeni kako su i bili. Kad je razočarana raja ostala bez milosti i naklonosti, za nevolju je pošla za srpskim nevjernicima. Spomenuta kaza je ostala potpuno pusta i neobrađena. Sjetva i žetva su propale. Iako je samo u navedenoj kazi bilo 15.000 kršćana, sada nema nijednog potomka Adamovog. I ostalih osam ka-
- 34-a
- 34-b
- 35-a

46. Sura VI, ajet 112.

47. Sura II, ajet 220.

48. Puno ime mu je Osman-beg Kulenović-Bajbut.

- za je u takvom stanju. Ulaci koji idu jašu po pet-šest konaka tovarne konje, jer su inenzilhane⁴⁹ napuštene i ne postoje do Sarajeva. Δ U Bosni, u hercegovačkom sandžaku, u gradu Mostaru postoji hasećija odžaka razbojnik, nasilnik i tiranin Dadić Ali-aga. On ima vojsku. Oko njega se stalno iskupljaju nevaljalci i odmetnici i iskazuju neposlušnost. Iako je trebalo da se on smakne, bosanski valija pokazuje prema njemu naklonost i milost. Iz naknade za ratnu kontribuciju koja je bila razrezana, on dva puta više ubire za sebe, i to silom. Tako godišnje ubere više stotina kesa. Ne mogavši da podnosi njegovo nasilje okolna raja bježi u Francusku, koja je tu u blizini ili prebjegavaju crnogorskim odmetnicima, napuštajući svoju domovinu. Neka siromašna raja je pobjegla u visoke planine. Ali da vidimo kud je to dovelo. Iako su se bili bez oružja sklonili sa mnogobrojnom djecom, neke ćete su ih našle. Svu jadnu djecu Δ raje koja je od gladi jela koru od drveta, uzeli su kao roblje, a raju pobili i onda pričali da su to glave Srba i zarobljeni Srbi. Neke jadnike su uhvatili žive. Bacili ih u tamnicu i nikome nisu dali jesti i tako su zatvoreni od gladi stradali. Sačuvaj bože, naši prvaci su zaslužili prokletstvo. Ukratko, ima neko vrijeme nasilje, ugnjetavanje, nemilosrđe i tiranija nad siromašnim i nemoćnim, raji i muslimanima ne mogu se nikako opisati. Poznato je da Srbi ojačavaju, a da muslimani postaju slabiji i doživljavaju poraze. Da ima igdje iakakvo mjesto sva ulema, dobri ljudi i svi poštenu ljudi bi odselili. A kakvo je tek stanje raje zbog pijanih prvaka, onih koji se bogu ne mole, Δ neznalica muftija i korumpiranih prvaka! Jednom riječju seljacima neće ostati nijedan par volova za oranje.

»... i dužni smo da javno obznanimo...« (ajet)⁵⁰

Stih

Da pitaju mistika rekao bi olakšaj bože ovaj problem
Da pitaju isposnika rekao bi ovako dalje ne može.

Poglavlje VII

O MUTEVELIJAMA VAKUFA

- U svim zemljama, a posebno u Bosni, ne vodi se računa o vakufima. Ima neko vrijeme kako svi oni propadaju i ne obrađuju se. Mutevelije i ostali službenici vakufa žderu i pljačkaju vakufsku imovinu. Odgovarajuće službe su potpuno zanemarili. Po običaju svake godine od strane valije se određuju i sa njegovim bujuruldijama hodaju službenici da izvrše inspekciju. Δ Kad dođu u jednu kazu i nakon što otvore i pročitaju bujuruldiju, bez provjere napišu ilame za nekoliko kaza u kojima napišu: »Izvr-

49. Pismonoše i poštanske postaje.

50. Sura XXXVI ajet 17.

- šena je inspekcija« i vraćaju se. A onda u defter troškova kaze u-nose više nego što je propisano na ime inspekcije, troškova ilama i izdržavanja i ta se suma razreže na sirotinju. U Sarajevu koje je veliki grad ima oko stotinu džamija sa munarama, ali sa nekih se ne može čuti ni ezan za sabah. Mujezini se od lijenosti ne penju na munare. Niko ne pita da li je to moguće ili nije? Oni koji upravljaju zemljom, samo na Bajram idu u džamiju, a većina službi je u njihovim rukama koje su oni zanemarili. Oni sami ovu najveću islamsku dužnost zanemaruju. Većina službi imama, hatiba, učitelja i predavača i svih drugih dužnosti vjerske uleme u rukama je nesposbnih. 37-b Δ Jedan čovjek često obnaša po pet, deset, petnaest službi. Ko ina snage da ista kaže, sigurno će biti kažnjen. Tobožnji nekibov/zamjenik u Sarajevu po imenu Mustafa Nuri efendija, koji je nezalica i nasilnik i koji je mitom postao muderis od Jedrena, osim bezbroj dužnosti drži i službu imama i propovjednika Careve džamije, i timar od preko 1.000 groša određen za to, uživa niz drugih dobročinstava koje mu daju veziri, kao i razne muteveliluke, ali on ni s tim nije bio zadovoljan. On ima još sedam janjičarskih upisnica i možda 150 čifluka. S tim također nije zadovoljan, nego opet pruža ruke na zemlje mnoge siročadi i udovica i suprotno carskoj naredbi i zakonu 38-a Δ pljačka ih i otima im zemlju. Neke zemlje drži silom. Tako, npr., silom je prigrabio uvakufljenu zemlju koja se nalazi u Međurječju u Bosni, a koja pripada vakufu djece sultana Ibrahima tvrdeći: »To je moj čifluk«. Kad je prije nekoliko godina došao po carskoj naredbi inspektor da to izvidi, on je prisilio nekoliko siromaha da svjedoče njemu u prilog, pa kad su oni rekli on^o što on želi, opovrgavajući optužbe, inspektor je dao da kadija napravi ilam i na taj je način prisvojio navedenu zemlju, kao mulk. Drugi slučaj je sa Isa-begovim vakufom koji je uslovljen za derviše u tekiji. Iako o tome postoje dva carska fermana, spomenuti Mustafa Nuri s ostalim nevaljalcima nije dopustio ni da se govori o tome i konačno suprotno carskim naredbama je spomenuti vakuf požderao, 38-b Δ i u skladu sa svojim karakterom, kadija je dao ilam navedenom potkupljivcu i oni lično su napravili mahzar i tako su šejhu tekije učinili veliku nepravdu. Isto tako njegov zet, sarajevski muftija Sejjid Šakir efendija, poznati korupcionaš, silom je prisvojio timar od preko hiljadu groša, koji je određen za predavača u navedenoj džamiji, a odgovarajuću službu za čitavog života nije nijednom obavio. Službu je zanemario bez sumnje zbog toga što nije bio sposoban da je obavlja. Muderisi drugih medresa su medresanske odaje davali softama pod kiriju, pa kao u hanovima ko ne da pare, ne može ući unutra. Biblioteke su također zatvorene. Ne treba očekivati da će ih otvarati oni koji su u njima zaposleni. Muderise koji su se usudili da na takav način, suprotno šerijatu i uslovima vakufa postupaju i da čine takve ružne stvari 39-a Δ dužnost je onih koji upravljaju da ih kazne. Da nema nikakvih drugih nasilja, samo uništavanje vakufa i nepostupanje prema uslovima vakufa, a da na to izdajnici ne obraćaju pažnju i ne vode računa da to spriječe i da kažnja-

- vaju, dovoljno je kao uzrok da zemlja propadne. Ranije navedeni kapu-ćehaja bosanskih kadija i naiba Džabić Ali efendija u kazama Bosne ima dvadeset, a možda i više raznih ulemanskih službi. Uzima plaću, ali ne obavlja dužnost. A mnoštvo je onih čestitih koji nemaju hrane ni toliko da ne skapaju od gladi. Sadašnji travnički muftija, bivši pripadnik kadijskog reda, navedeni Muhamed Džudi efendija je, i sitte kadija, i travnički muftija, Δ i muderis Sijemovića medrese, i imam i mujezin mnogih džamija i mesdžida, i upravnik mnogih vakufa, i nadzornik. Ima dvjesta mulk nekretnina i milćeva i mnogo čifluka, ali se on s tim ne zadovoljava. Dobročinstva kojima ga obdaruju valije u naknadu za njegovo objeđivanje i prestupe, donose mu prihod od dvjesta hiljada groša. U želji da postane ajan vilajeta i da prigrabi poslove kapukethudalika za četrdeset osam kaza, preselio se iz Sarajeva u sjedište vilajeta Travnik. On je svojim podložnicima iz janjičarskog odžaka pribavio mnoštvo titula hasećija. Oni su dobili velike plaće, čime je učinio štetu plaćama vojnika. Vršiti pritisak na sirotinju oko sebe, objeđuje i stvara svađu, Δ podučava raznim vrstama nasilja i nereda, a uvijek, one koji govore istinu, kažnjava. Kad bi valija prolazio kroz Sarajevo, u svakoj od stotinu mahala, od davnina, bili su državni konaci u kojima je odsjedala vojska. Ali, spomenuti pohlepnik silom je otimao kuće sirotinje u mahali u kojoj je stanovao i pretvarao ih u svoje vlastite, pa ih je davao kršćanima pod kiriju. Zbog beskrajne pohlepe određivao im je godišnje 120 groša kirije a kada bi trebalo da dođe paša, njegovu vojsku je smještao u čaršijske hanove, pa kolika god bila kirija hana on je na sirotinju u deftere unosio i razrezivao mnogo više. Ugledajući se na njega i ostale glavešine mahala, govorili su: »Sada je prilika. Kad muftija to čini, zašto mi ne bi mogli činiti«, pa bi neki svoje konake davali pod kiriju, neki bi otimali i prisvajali tuđe, Δ neki bi rušili kuće, pa bi pravili bašče, vrtove i ahare, neki su svoje kuće proširivali i podizali velike konake, a sve troškove, kad bi došle paše, unosili su u finansijske knjige handžija i time opterećivali sirotinju raju. Tako bi vezirovo konačenje za tri noći dopiralo do sume od 25.000 groša. Kako sirotinja da to izdrži!! Kad se podnese arzuhal Ibrahim-paši, on neće ni da čuje, govoreći: »Šta mi je briga«. A one koje je trebalo protjerati i smaknuti, ogrtao je u ćurkove od samurovine i skupocjene odore. Iz svoga nemara njihove čifluke je oslobađao godišnjih državnih poreza. Na osnovu toga su pokrivali njegovo nasilje, a za njegovo nepridržavanje propisa za koje su znali govorili su: »Mi ćemo uvijek tvrditi da je sve po šerijatu i zakonu«. Δ I tako je sticao sigurnost. Ukratko, bože sačuvaj, ako ovako ostane samo jednu godinu teško će biti naći izlaza iz toga. Nevaljala ulema je glava svih nereda. Oni stavljaju haram ispred halala. Oni se brinu o mitu, nakitu, raskoši, o srebrnim kutijama, kašikama, konjskoj opremi, noževima, odjeći od atlasa i svile, kocki i igri, piću i pušenju. Napustili su molitvu i skupne molitve muslimana, odali su se svim porocima, pretjerivanju i nevaljalim stvarima. Ako se kaže ijedna riječ o tim neznačicama, ili se nešto kaže

narodu da to spriječi oni odgovaraju: »Vidjećemo mi ovakve kod efendija, naših gospodara!« Istinu je rekao božiji poslanik kad je kazao: »Ako je pokvarena ulema, pokvaren je i ostali svijet?« (hadis).

Stih

Razvratan učenjak čini veliki nered
A veći od njega nezalica bogomoljac Δ

41-b

Stotinu dvadeset četiri hiljade peygamera, neka je slava i spas božiji na njih, bilo je poslato od strane Istinitog da nareduju da se čini dobro a da odvrćaju od zla. Posljednji od njih Muhamed je izvolio reći: »Ulema su nasljednici božijih poslanika« (hadis). Ovaj hadis sada je zabranjen kod namjesnika, a oni koji su takvi kažnjavaju se progonstvom daleko od kuće i otadžbine, od žene i djece, zbog čega trpe mnogobrojne nevolje, jer u ejaletu Bosni je oka hljeba 35 para, a oka soli 60 para, što prevazilazi moju moć.

»I jedini vlada robovima svojim«.

Izdajice vjere i države su hranu prodavali u neprijateljske zemlje. I sada je tako, prodaju hranu Francuskoj, a sirotinju su doveli do propasti. Δ

42-a

Stih

Šta da radi Mahmud Šah, duša svemira, srce svijeta.
Nema iskrenoga učitelja koji će doći da kaže istinu.

Poglavlje VIII

O KAPETANIMA KOJI SE NALAZE U BOSANSKIM TVRĐAVAMA

U ejaletu Bosni ima 36 kapetana. Svaki kapetan je zapovjednik i kaze i tvrđave. U njihovim su rukama i Muslimani i raja, svi. Njima se daju plaće za svaku godinu. I oni su se također odali raskoši, gizdanju, titulama i svađama. Među većinom vladaju svađe i sporovi. Oni čine nasilje sirotinji raji. Jedino kod Osman-kapetana raja živi u zadovoljstvu. Njihove su tvrđave ruinirane i napuštene. Krovovi skladišta municije su od dugog vremena istruljeli.

42-b

Ratni materijal Δ i crni barut koji se nalazi u kulama je u vrlo lošem stanju. Topovi, kola i kundaci su također u fazi propadanja, nestajanja. Topovi su u blatu do pasa, jedan od stotinu nije za upotrebu. Tabije i bedemi su u ruševnom stanju i njima je nužna opravka. Neka inješta se vrlo lako mogu opraviti uz malo troška.

Iako je zemlja u njihovim rukama, zbog nemara i lijenosti se ne popravljaju. To je njihova velika krivica. Ne daj bože da se neprijatelj iznenada odnekud pojavi s obzirom na to da se nalazi u blizini i susjedstvu i da napadne, očito je da će se ovakvim načinom njihovo stanje potpuno izmijeniti. Inspektori koji su ranije po carskim naredbama dolazili da pregledaju tvrđave to isto su vidjeli i sve su to unijeli u deftere, ali bosanski valija Δ nije izvršio svoju dužnost. On je odgovarao: »Šta me je briga, nije moj vilajet. Ja sam na ovoj dužnosti godinu dvije, pa ako treba neka to učine kapetani sa narodom«. Godišnje jedanput dovodi kapetane i novčano ih kažnjava, zatim ih ogrće u ćurkove i otprema. Tako je prošle godine od kapetana Nevina kao naknadu za ubojstvo uzeo 45 kesa. On se vrati pa na narod razreže 90 kesa govoreći: »I od mene je uzeto« i to je silom ubirao. Na isti način svaki koji plati kaznu duplo razreže i ubere.

Stih

Ako se narod popravlja mačem, svi slojevi će se pokoriti
 Ako bude carskog truda, to će se provesti
 Ako na položaj dođu sposobni, to će obradovati prijatelja
 43-b Majstor koji želi da pokaže svoju vještinu obilazi svijet. Δ

Poglavlje IX

O JANJIČARIMA

Stanovništvo Sarajeva su većinom janjičari, zanatlije i trgovci. Među njima se nalazilo nekoliko aga serdengečdija iz ranijih ratova. Drugih vrsta ni grupa nije bilo. Ali ima izvjesno vrijeme navedeni travnički muftija Mehmed Džudi efendija, koji je buntovnik, podstičući na nered, a iz vlastitih ciljeva i zlobe svojim pristašama i svojoj rodbini pribavio je iz Istanbula mnoštvo hasečiluka.

44-a Starim agama Δ ih je pretpostavio i jedan alaj nikogovića učinio uglednicima. Kad se vidjelo da su oni miješajući se u poslove zemlje postali uticajni kod kadija i zabita, onda je mnogo više nitkova i nevaljalaca uz pomoć novca željelo da postanu pristaše janjičara i da kažu da su oni plemići. Tako je mnogo mjesnih janjičara, spahija, te kršćana koji su promijenili vjeru i drugih, prodavača drva, pekara, bakalina i drugih, više od pedeset osoba pribavilo sebi hasečiluk. S obzirom na to da su obezbijedili velike plaće, imunitet i visok društveni položaj, onda su i neki bogataši, isključivo sa ciljem da budu prvi, pribavili turnadžiluke. Da bi ove nadmašili, onda je ajan Srebrenice koji je, dakle, izvan kasabe Δ mjesto hasečiluka i drugih stvari dao pribaviti silahšorluke i kapidžibašiluke. Kad su stare age ostale na najnižem stepenu, onda su, htjeli ne htjeli, odlučili i oni, slijedeći svoju dušu i želju, »Neka nas bude više nego njih i da mi njih nadvladamo«, pa je tako otk-

44-b

- ko se pojavilo srpsko pitanje, ima četiri-pet godina, počeo svak, sposoban i nesposoban, glup i nikogović da razvija bajrake i na taj način pojavilo se više od šest stotina aga i bajraktara. Pravilo odžaka i stari zakon potpuno su napušteni. Pojedinci daju zabitu sarajevskih janjičara nešto novca, zatim nekoliko dana sa nekoliko ljudi otiđe u rat, prihvati službu u dućanu i bude upisan u defter serdengečdija, tako, mnogi od onih iz nefirijama, seoskih sejmena i buljukbaša Δ i dobrovoljaca vojnika, su upisani u defter serdengečdija. Kol-čehaja Ebu Bekir-aga koji je došao da to provjeri opet je od svakoga uzeo po nekoliko zlatnika i sve unio u sumarni defter janjičara, primio ih i pribavio im plaće, kao navodno da su bili age i alemdari. Dešavalo se čak, da otac sa sinom ode u rat, pa da i njima bude pribavljena upisnica serdengečdija i da postanu age. Iako nisu razvijali bajrake, upisivani su u deftere i davana im je plaća. Onaj koji je prouzrokovao da se njihov broj umnoži do te mjere jest izdajnik vjere i države, aga po imenu Hadžimuratović Abdulah, serdengečdija. To je pomagač nasilja koji je prije dvadeset godina na osnovu carske naredbe bio osuđen na smrt, i koji je uz pomoć novca oslobođen, ali se još nije povukao
- 45-a i nije se okanio nevaljalstva Δ , koji je ranije beogradskim odmetnicima i dahijama javno i tajno slao pomoć. A onda je prije tri godine od srpskih nevjernika, složno sa ranije navedenim izdajnicima, uzeo veliko mito, pa su oni poslali tajni mahzar da su oni na svom mjestu. Kasnije se pokolebao. Nakon nereda koji su činili i zajedno sa mnoštvom prvaka i uglednika, kako je ovdje opisano i objašnjeno, uzimali su koliko je moguće od sirotinje i nemoćnih vosak, maslo, drva, meso, ćumur, so, zaostavštine umrlih i druge cijenjene stvari na tržištu. Tadašnje kadije nisu mogli protiv njih donijeti presude da se to dade onima čije je. Zabit ga nisu mogli zatvarati i uzeti to od njega. Ako se varkom nađe u mehanama u klopci Δ odgovarao bi: »Zabit mene ne može dići ja sam aga bajraktar«. Svaki od njih je nasilnik, a sva sirotinja, nemoćni i poštenu trgovci mole dan-noć uzvišenoga da im pošalje jednog sposobnog vezira koji voli red i zakon. Posebno kad dođu njihove plaće, onda turnadžije, hasećije, serdengečdije, alemdari, kadije, muderisi i neki mektebske hodže koji njih slijede međusobom podijele 81.000 groša državnog novca. Kod svakog od njih bilo je nebrojeno janjičarskih plaća (upisnica) i drugih potvrda o službi i tako bi uništili i između sebe razdijelili novac državne blagajne, govoreći: »*To je cmanet (pohrana)*«. Nije bio uslov da se ustanovi fizičko postojanje? Oni bi razjagmili sve što je bilo upražnjeno, a niko to nije provjeravao. Jazidžija Husejin efendija iz Istanbula Δ , prevarant, izdajnik vjere i države, koji je vršio raspodjelu uz svaku potvrdu podijelio je po sedam hiljada groša, Upisnice (potvrde) onih koji se njemu nisu svidjeli, svih jamaka i onih koji su na to imali pravo između nefera, je cijepao, a njima uspostavljao plaće govoreći: »*Oni su u službi*«. Sada ni spomenuti baša-aga, ni
- 45-b
- 46-a
- 46-b

- hasećija Abdulah-aga, niti ijedan iz te grupe, koja je nepravilno u-
spostavljena nije otišao u rat. Oni su također tražili da se za dva-
deset turnadžija, petnaest hasećija, deset aga odredi po pet taji-
na. Siromašni vojnici će bez opskrbe (tajina) propasti. Sto se ti-
če njih, oni su trgovali sa starim propisom i pravilom odžaka. Mno-
gi koji su se u ratu borili, bili ranjeni Δ i nestali, bili su hrabri
- 47-a mladići bez upisnica (plaća). Za sarajevske plaće obračunavano je
državnoj blagajni 120.000 groša, dok sredstva stignu u Bosnu spa-
dnu na 81.000 groša, dok se počne dijeliti spadne na 70.000 groša,
dok se počne dijeliti onima koji imaju pravo na plaću ne zapadne
ni najmanji dio od propisanog. Kad se pojavi rat, oni traže opću
mobilizaciju. Međutim, u Bosni je 19 serdarskih mjesta. Ima naj-
manje 20.000 janjičara, 33.000 posadnika s beratom, te spahija i
zaima zajedno sa onim koji zajednički uživaju timare više od de-
set hiljada. Ukratko, devet paša imaju više od 80.000 plaćenih voj-
nika.
- 47-b Premda je tako kad zatreba Δ oni dižu nefiri am, sirotinju-
seljake nadničare, čak i kršćane u rat. Oni tim povodom traže i
uzimaju novac od onih koji su moćni i oslobađaju ih. U rat dižu
sirotinju i nemoćne koji nisu u stanju da ostave porodici ni po
pet para, i to silom. A opet sve poreske obaveze traže od sirotinje.
Božiji poslanik je rekao: »Svi ste vi čuvari, a svaki je čuvar odgo-
voran za svoje stado«. (hadis). U islamskim zemljama se taj hadis
zanemaruje, niječe i smatra lažnim. Kad se desi nered, obaveza je
valija i uleme da o tome obavijeste sultana, a sultan je obavezan
da bez otezanja pripremi sve da to spriječi. Od Aiše — bog bio za-
đovoljan njom, Δ prenosi se da je rekla: *Božiji poslanik je rekao*
neka je spas i slava na njega — kada Allah želi dobro vladaru po-
dari mu iskrena vezira, koji ga podsjeća kada on zaboravi a kad
ga podsjeti, pomaže mu. Ako želi drukčije, pošalje mu zla vezira,
pa ako zaboravi ovaj ga ne podsjeća, a ako ga podsjeti, ne poma-
že mu« (hadis). Kaže se, također: »Vjeran je vezir koji se druži s
vladarima i s kojima se iskreno savjetuje, a izdajnik je onaj koji
se s njima druži u mržnji radi lične koristi«. Cjelokupno stanje u
Bosni je onako kako je naprijed opisano. Nema ni kolik trun supro-
tnog. Čak je možda i gore kad je riječ o neredu. Na područjima
Rumelije, Egipta, Šamii, sve je gore od goreg. Sva su u neredu i
- 48-a pobuni. Δ Svemu tome je uzrok ulema i njen nered. Sve islamske
države i svi narodi čak i Francuska (Evropa) su iznad toga. Aus-
trijska raja, čak i Srbi viču »Dok vi trgujete šerijatom vaš mač ne
može sijeći«. Čak i dva sveta mjesta su u ovakvom stanju. Nužno
je odmah tražiti izlaz kako bi božijom dozvolom i njegovom po-
moći sve smutnje i sve neprijatelje i sve raskolnike i odmetnike
učinili da slušaju i uništili ih i kako bi se unio strah u srca nepri-
jatelja. Kada budu zadovoljni božijim riječima, problemi će se la-
ko savladati. Δ Pomoć, pomoć! Spasavaj plemeniti, moj gospoda-
ru, očisti svoga roba. Svoju vlast i neprijateljstvo pokaži samo nad
nasilnicima. Hvalimo Allaha gospodara svjetova, neka je spas na
prvog među božijim poslanicima. Bože pokaži nam istinu istinom i
- 49-a

obezbjedi nam da je slijedimo. Pokaži nam neistinu neistinom i učini da je se mi klonimo — usliši molbe gospodaru!

Beskrajne neredе svake grupe moguće nabrojati nije
Rekao sam jednu od hiljadu, jer je nužno zaplašiti robove
Poslanikov zakon nije nemoćan, drugi pravac potrebno tražiti nije
Ko potraži drugi put porazi ga gospodaru robova.

Kraj.

MUHAMED EMIN ISEVIĆ, PRILIKE U BOSNI

S turskog preveo: Ahmed S. Aličić

Re z i m e

Muhamed Emin Isević potiče iz ugledne sarajevske porodice koja je živjela u kvartu Alifakovac. Rođen je u drugoj polovini XVIII vijeka. Na glas je izašao početkom XIX vijeka kada ga nalazimo među prvacima Sarajeva. Izgleda da je bio posebno cijenjen zbog toga što je davao otpor ondašnjim feudalnim i upravnim strukturama u Bosni. Zbog svoga djelovanja, suprotno želji pokrajinskih i lokalnih organa vlasti, dvaputa je osuđivan na progonstvo. Kada je drugi put prognan na ostrvo Lemnos u Grčkom arhipelagu, tada je napisao svoj rad PRILIKE U BOSNI koji se ovdje daje u prevodu. Rad je podnio izravno sultanu s namjerom da mu sultan dade pomilovanje. U tome je uspio i bio, čak, nagrađen titulom muderisa od Jedrena i šejhom bosanske ordije. U svom radu koji je podijelio na devet poglavlja, zavisno od društvene strukture o kojoj je pisao, on se nemilice obara na ondašnje vlasti i njene saradnike. Posebno se okomio na bosanskog namjesnika Ibrahim Hilmi-pašu i na kadije i muftije obilježavajući ih kao osnovne nosioce nereda u zemlji i prijetnju općem poretku. Rad je karakterističan po tome što je on poimence navodio glavne uzročnike teških prilika u zemlji. U radu je redovno svoja izlaganja o pojedinoj strukturi svodio na njihov odnos prema raji muslimanskoj i kršćanskoj. Njegov rad se doima kao poziv na socijalnu pravdu i protiv ugnjetavanja siromašnih slojeva. Na udaru njegova pera je naročito korupcija u kojoj prednjače organi vlasti i posebno sudstva. Iz njegova izlaganja dobija se nedvojbena dojam da je on bio veliki patriota i izvrstan znalac prilika u Bosni, pa zato njegov rad predstavlja izvanredan izvor za proučavanje i sagledavanje prilika u Bosni. Nije nam poznato da se iko prije ili poslije njega sa toliko žara borio protiv nepravdi i nasilja i da je tako otvoreno žigosao sve nosioce nereda u zemlji.

Rad je nastao poslije 1809., a prije 1812. godine. Muhamed Emin Isević je umro 1816. godine, a sahranjen je na groblju na Alifakovcu. Šta je radio i gdje se nalazio od 1812. do 1816. godine zna se, ali se više ne pojavljuje u javnom životu Bosne. Iza sebe je ostavio ovaj rād i još nekoliko pjesama razbacanih po raznim zbirkama (medžmuama). Bez ovoga njegovog rada mnogo manje bi znali o prilikama koje su vladale u Bosni početkom XIX vijeka kada su inače prilike u cijelom carstvu bile vrlo teške.

CONDITIONS IN BOSNIA

S u m m a r y

Muhamed Emin Isević was born into a prominent family of Sarajevo intellectuals, which for almost two centuries regularly provided a source of outstanding intellectuals who performed various duties and held jobs in the civil service, primarily those of *kadis*. Muhamed Emin was born in the second half of the eighteenth century and obtained an education similar to that of the other members of the family, also becoming a *kadi*. Living and working in Bosnia, he grew acquainted with those who tried to uproot lawlessness and abuses of regional and local authorities and to protect the Christian and Muslim poor in Bosnia. Maturing in that spirit, Muhamed Emin acquired a great respect and was on one occasion put in the first place among the leaders of the city of Sarajevo by Sulejman-pasha Skopljak who was answering an enquiry by the Porte to that effect. Sulejman-pasha Skopljak also added that all the old prominent men had gone.

This is a period when the idea of autonomy and confrontation with the Porte was born and was beginning to develop gradually. As one of the advocates of this idea, Muhamed Emin was accused and banished from Bosnia, but he managed to return soon and started, with a still greater intensity, to attack those who were to blame for various evils in the society. He obviously found support in Sarajevo, particularly in the class of urban merchants and artisans, whose role in social and political life of Bosnia had begun to grow. A new social stratum which would have a decisive role in Bosnia's political and social life was being created. It was a mixture of certain feudal elements, like the captains, low-ranking Muslim priests and petty *sipahis* on the one hand, and the urban classes on the other. In such a situation Isević's activity was deemed dangerous for the state and the Sultan, as well as for the regional authorities, and he was again sentenced to banishment. This time he was banished to the island of Lemnos in the Greek archipelago in 1809. There in exile Muhamed Emin wrote this small tractate on the problems of Bosnia and submitted it directly to the Sultan as some kind of petition for a pardon.

The contents of the tractate are such that it is miraculous that it ever reached the Sultan, which it did, and that Muhamed Emin received pardon, even a promotion in the service. He was conferred the title of professor of Edirne and **sheikh** in the Bosnian army.

None among the Muslims had spoken with such openness and force, and with so much supporting evidence, about the regional and local authorities. His report can be substantiated with various data from the archives and from other historical records. He divided his work into nine chapters, dealing in each chapter with one element of regional or local government and judiciary. The work is divided into the following chapters:

On **kadis**

On **muftis**

On **muderises**

On **pashas**

On **liva alaybegs**

On **cizyedars**

On **mutevellis**

On **captains**

On **janissaries**.

He attacked **kadis** and **muftis** most violently, considering these institutions as central to stable conditions in the land, accusing them of thinking only of bribery and of abandoning justice completely. They even enticed others to receive bribes and to do evil things. They had completely corrupted their service and turned the institution of the judiciary into common trading.

The **muftis** did not seek to protect justice with their decisions and prevent the **kadis** to trade with their sentences. The **muderises** did not seek to perform their basic task, that of raising their pupils in the spirit of scholarship and of enlightening the people.

The **liva alaybegs** fought for their positions exclusively by means of bribery, not by ability. Thus they provoked discontent of the **sipahis** and the **people**, for both former and the latter had to make up for their bribes which they had given to the governor of the province for their services. In addition to this, other **alaybegs** kept filling these posts, which was contrary to the established practice of not replacing **alaybegs**, as long as their guilt was not proven. This practice had an influence on the readiness and capability of the armed forces, which was very important for the state.

Especially violent is his attack on the collectors of the **cizya** for their abuses were outrageous because they arbitrarily collected the **cizya**. They did it by force and in addition to that they collected the **cizya** from children and exhausted old men. The consequence was that the **reaya** were dissatisfied and fled from Bosnia.

The **mutevells** of the **vakufs** were careless and ruined the **vakuf** property and did all kinds of malversation in which they were helped by regional authorities.

The **captains** neglected their basic duty of defending the land and guarding the towns. They took to luxurious living and were interested only in money. All executive and military power was in their hands but they themselves, with their misconduct were weak defenders of the land.

The **janissary order** was in veritable chaos which was brought about by the chiefs of the order. They mostly sought the titles which enabled them to influence the political life of the country, whereas the common **nefers** were most frequently denied their rights, particularly regarding their pay.

All that is mentioned brought the country on the verge of chaos. Most to blame were the governor and his lieutenants who were ruthless in acquiring riches and at the same time careless in carrying out their duty. They looked on Bosnia as on a foreign land, justifying their attitude by saying they were there only temporarily.

Isević's work clearly connects the difficult condition of the land with the position of the Muslim and Christian poor; the author therefore calls for social justice. He considers the **reaya** obedient and loyal and claims that had there not been so many abuses, they would have been still more loyal. Therefore both Christians and Muslims tried to escape from Bosnia, either to the adjoining lands or to Rumelia, in search of a better livelihood.

This work represents a very significant source for the study of the history of Bosnia in the early nineteenth century even though it contains some exaggerations.